

השער הרביעי – חג ומועד

הקדמה

הלכה אתיופית

יהודי אתיופיה נהגו לחגוג את כל החגים הנזכרים בתורה שבכתב, הנקראת בפיהם "אורית" (מלשון אורייתא). השינויים הדרסטיים שבאו לאחר חורבן הבית השני על העם היהודי, ובעקבותיהם המשנה והתלמוד, לא הגיעו לאתיופיה; באתיופיה המשיכו במנהגים המעוגנים היטב ברוח המקרא. ולכן נוכל לראות היום מנהגים שנשתמרו מימי בית ראשון. שמות החגים צוינו באמהרית, שפת הדיבור. בדומה ללוח השנה העברי, גם לוח השנה האתיופי נקבע לפי הירח, ולכן תאריכי החגים חופפים ברובם זה לזה. לצד החגים המסורתיים שנזכרו בתורה, יש ליהודי אתיופיה חגים ייחודיים המעוגנים במסורת הקהילה, כגון הסיגד, צומות ומסורות שונות.

ראש חודש – דינים ומנהגים

הלכה אתיופית

בני הקהילה מציינים את ראש החודש כיום של חג ושובתים בו ממלאכה. החשוב בכל ראשי החודשים הוא ראש חודש ניסן אשר קשור לתאריך יציאת מצרים. ראש חודש הוא יום שמחה, יום חגיגי, ואין עושים בו מלאכה מחוץ לכפר. שלא כמו ביום טוב, מלאכה בכפר מותרת וכן יורדים לנהר לרחוץ ולטבול (ובכלל, כפי שכבר הזכרנו, בעולמה של הקהילה אין כללים וגדרים הלכתיים, מה מותר ומה אסור. עושים מה שמקובל). ביום עצמו מתפללים תפילות מיוחדות בבתי הכנסת וסועדים סעודות חגיגיות. נדמה שאין קהילה שמדגישה את קדושתו של ראש חודש כיהודי אתיופיה.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית¹

בתקופת המקרא ציינו את ראש החודש בהקרבת קורבנות ובתקיעה בחצוצרות (במדבר י', י'; כח, יא-טו). בימי בית ראשון נהגו לעלות לרגל לבית המקדש כדי להקריב בו קורבנות (ישעיהו א, יג-יד), ושער החצר הפנימית נפתח במיוחד להמון העם שבא להשתחוות בפתחו (יחזקאל מו, א-ג). ביום זה נהגו להתכנס אצל הנביא כדי לשמוע את דבר ה' (מלכים ב' ד, כג), ושבתו בו ממלאכה (שמואל א' כט, יט; עמוס ה, ה). הסיבה לשביתה ממלאכה היא כנראה הקרבת קורבן המוסף בבית המקדש, שכן ביום הקרבת קורבן מוסף לא עושים מלאכה. מסיבה זו, גם בימי בית שני לא עשו מלאכה בראש חודש. משחרב בית המקדש התקינו חכמים את תפילת המוסף במקום הקורבן המיוחד, אולם לא נהגו בו איסור מלאכה, מלבד הנשים שנהגו לא לעשות מלאכה.²

המנהג המומלץ בארץ ישראל

בני הקהילה רשאים להמשיך במנהגם. אמנם קשה להימנע לחלוטין ממלאכה בראש חודש, מפאת אילוצים שונים כגון עבודה. אבל יש מקום בהחלט להתפלל את התפילות המיוחדות לראש חודש. יש ללכת למקווה, ללבוש חולצה לבנה כמו שנהגו באתיופיה, ורצוי לערוך סעודה משפחתית ולהשתתף בלימוד תורה.

ברכת הלבנה

הלכה אתיופית

לא נהגו כלל. חל איסור באופן מיוחד לפנות בתפילה לצבא השמים, רק לה' יתברך שמו.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית³

ברכת הלבנה היא הודיה לה' על שברא את הלבנה, שאנו נהנים בלילה מאורה. הברכה נאמרת בתחילת החודש, בחוץ, נוכח הלבנה, בעת שלבושים בבגדים יפים, ולפיכך נהגו לאומרה במוצאי שבת או במוצאי יום טוב, וברוב עם.

המנהג המומלץ בארץ ישראל

מי שרואה בברכה זאת דבר הנוגד את עולמו האמוני, שכן פנייה ללבנה כמוה לדעתו כעבודה זרה, רשאי לא לברך ברכת הלבנה. עם זאת, אסור ליוצאי אתיופיה לראות במי שנוהג לברך ברכה חשובה זאת, כאוחז בעבודת אלילים. חז"ל ייחסו חשיבות רבה לברכה זו⁴ ולכן יש להמליץ לדור השני לברך יחד עם כלל ישראל.

הלכה אתיופית

חודש ניסן

חודש ניסן הנקרא "ליסן", הוא החודש שבו יצאו בני ישראל ממצרים באותות ובמופתים, צוין באופן מיוחד. כבר בתחילת החודש החלו ההכנות לחג הפְּסִיכָה (פסח) בשמחה שעטפה את כל הקהילה. בי"ד בחודש התקבצו כל בני הקהילה לבושים בגדי לבן בבית המסגיד. הקייסים וזקני העדה נכנסו ראשונים ואחריהם הקהל כולו, מבוגרים, נשים וטף. הכהין עמד וקידש על ה"דבר" (ק'יצ'ה בשפה התיגרית או מסוואית בגעז) – חלה שנאפתה במיוחד ליום זה. הכהין הוביל בברכות ובתפילות, וכולם עונים ומשיבים.

הגעלת כלים

מיד לאחר ראש חודש הנשים התחילו בהכנת הכדים החדשים לפסח, שכן היו מחליפים את כל הכלים בכלים חדשים, משום שרוב הכלים היו עשויים מחרס. תהליך הניקיון מן החמץ החל בחצר והמשיך לבתים.

הכנת הקורבן

בתחילת החודש בחרו עז או כבש, כדי שבעשרה בחודש יהיה אפשר להביאו ולקשרו בחצר בית הכנסת עד שיקריבוהו כקורבן ביום הארבעה-עשר בחודש ניסן.

איסור חמץ

שלושה ימים לפני הקרבת הקורבן, הבית היה נקי מכל חמץ, במקום כלי החרס השבורים הובאו כלי חרס חדשים, וכל מזון שהיה במגע עם מים הורחק מהבית. שלושה ימים קודם הפסח נהגו לאכול חומוס קלוי בלבד, "שלא ניכנס לפסח עם דברי חמץ במעיים" (קייס ברהן יהייס). כל ההכנות נעשו מתוך שמחה של מצווה, שהנה עוד מעט יזכו בגאולה שלמה על ידי המשיח. הגדרת חמץ אצל קהילת "ביתא ישראל" שונה מאוד מהמקובל. על פי "ביתא ישראל" כל מאכל ראוי להיות חמץ, ולכן יש לאכול את כל המאכלים, כגון בשר, חלב, אפונה ותירס, בעודם טריים.

ערב הפסח

בשעות המוקדמות של יום הארבעה-עשר בחודש נהגו לצאת כל בני הקהילה ולטבול בנהר הקרוב לכפר. מיד לאחר הטבילה היו חוזרים לכפר ולבושים את בגדי חג הפסח. האמהות נהגו ללבוש את בגדי החג רק לאחר שסיימו את אפיית המצות (קייטה). אפיית המצות נעשתה בזריזות רבה. חלק מהאנשים, בעיקר ה"שמגלוץ" או הכהנים, נהגו לצום ביום הארבעה-עשר. בערב נאספו כולם בחצר בית הכנסת, כאיש אחד בלב אחד, בהרגשה שתכף עומד לקרות כאן משהו מיוחד. ה"כהין" ניגש אל אותו כבש או עז שהוכן עוד מעשרה בחודש ושוחטו. לאחר מכן הוא מוליכו אל מזבח אבנים שהיה מוקם בחצר בית

הכנסת (מסגיד), שם למעשה הוקרב קורבן הפסח. מיד בגמר הכנת בשר הזבח צלי אש, הכהנים פצחו בתפילה ובזמרה. היה זה מעמד מרגש ומרומם. לאחר מכן חילקו לכל משפחה חתיכת בשר יחד עם ה"קיטה" שהוכנה מראש. בשעת אכילת הקורבן שרר שקט מוחלט. הזקנים (שמגלה) נהגו להחזיק מקל ביד, לחגור חגורות ולשים מעין שק על גבם, וכך היו אוכלים. לאחר מכן הרבנים (הכהנים) נשאו תפילה מיוחדת. בסיום התפילה קרא אחד מהם בתורה קטע המדבר על יציאת מצרים, ורב נוסף תרגם זאת לאמהרית או לתיגרית, וכולם האזינו בעיניים נוצצות, כאילו מוציא היה יהלומים דרך פיו. לאחר סיום האכילה והתפילות, הנותר מהקורבן נאסף ונשרף. חלק מן האנשים הלכו לביתם וחלק נשארו למשך כל הלילה בבית הכנסת לשמוע עוד ועוד סיפורים מפי הכהנים על יציאת מצרים. למחרת, היום הראשון של פסח, היה יום חג שאסורה בו המלאכה בכפרים. מלאכות בסיסיות כגון הכנת אוכל ועבודות קטנות בתוך הכפר לא נאסרו. במהלך ימי החג הקפידו מאוד בכל הקשור לחמץ, והעבודה היתה מותרת בכל מקום, אך לא בכמויות מסחריות.

שביעי של פסח

ביום השביעי של פסח שבתו ממלאכה כמו ביום הראשון של החג. בערב היום השביעי נהגו להתכנס במסגיד כדי לקרוא את פרשת עשרת הדיברות. ה"כהין" קידש ובירך, ולאחר מכן כולם טעמו מן האינג'ירה (לחם) ומהבירה (טלה באמהרית או סווה בתיגרית). בסופו של היום השביעי לא נהגו לאכול חמץ, רק למחרת, בבוקר של היום השמיני, אכלו חמץ. הרגעים היפים של החג נסכו אמונה וביטחון באנשים שבשנה זו עוד יזכו לראות את ירושלים.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{vi}

את חג הפסח חוגגים לזכר יציאת בני ישראל ממצרים לאחר עבדות של 210 שנים. פרעה מלך מצרים סירב להיענות לדרישת הקב"ה באמצעות משה ואהרן לשחרר את בני ישראל ולהוציאם לחירות, לכן הוא ועמו נענשו בעשר מכות, ואחריהן הוא שילח את ישראל מארצו (שמות א-יב). המכה האחרונה, "מכת בכורות", היתה המכה הקשה ביותר, ובה הכה ה' את כל בכורי מצרים, אדם ובהמה. בעשרה בחודש הצטוו לקחת שה או גדי, ולשומרו עד ארבעה-עשר בחודש (שמות יב, ו), ואז לשוחטו ולתת מדמו על משקוף הבית ועל שתי המזוזות. בלילה, אור לחמישה-עשר בחודש, היה עליהם לאכול את בשרו בכל בית בחיפזון, צלי אש עם מצות ומרורים, כשהם לבושים ומוכנים ליציאה, ובשר שלא נאכל עד הבוקר עליהם לשורפו. שם החג, "חג הפסח", נקבע על שם קורבן הפסח, כי אחד הפירושים למילה "חג" הוא קורבן. השם "פסח" גזור מהשורש פ-ס-ח החוזר שלוש פעמים בפרשה. בהוראתו נחלקו חכמים במדרש ההלכה: יש מי שסבור שפסיחה היא מלשון דילוג ופסיעה, ויש מי שסבור שמשמעותו חמלה, כדברי הפסוק: "גנון והציל פסוח והמליט" (ישעיהו לא, ה). בליל ט"ו בניסן, בשנת 2448 לבריאת העולם, היתה מכת בכורות. פרעה קם ממיטתו, קרא למשה ולאהרן והודיע להם שהוא מתיר

לעם ישראל לצאת ממצרים. למחרת היום, ביום ט"ו בחודש, יצאו בני ישראל ממצרים ביד רמה, באור היום לעיני כול. המצרים, ובראשם פרעה מלך מצרים, רדפו אחריהם כדי להשיבם. לפי המדרשים, הם השיגו אותם לאחר שבעה ימים, בליל שביעי של פסח, על שפת ים סוף. ה' עשה לעם ישראל נס ובקע להם את מי ים סוף, ועם ישראל עבר בתוכו. המצרים נכנסו אחריהם, ואז חזרו המים למקומם והמצרים טבעו בהם (שמות יג, יז-כב; טו, א-כב). לזכר המאורעות ציוותה התורה על חמש מצוות עשה ועל שש מצוות לא תעשה.

מתי מתחיל זמן איסור אכילת חמץ? ^{vii}

איסור אכילת חמץ חל מחצות יום י"ד בניסן, מהשעה הראויה לשחיטת קורבן פסח שעליו נאמר: "לא תאכל עליו חמץ" (דברים טז, ג). אכילת חמץ משעה זו אסורה בלאו שעונשו 39 מלקות, ועל אכילת חמץ החל מליל ט"ו בניסן נענשים בעונש כרת. חכמים אסרו לאכול חמץ כבר מהשעה החמישית, והתירו אותו בהנאה (למשל הרווח ממכירתו) עד השעה השישית כדי שלא יבוא האדם לכלל טעות. כך שלמעשה סוף זמן אכילת החמץ הוא עד סוף השעה הרביעית של היום. בשעה החמישית החמץ אסור באכילה אך מותר בהנאה ובסוף השעה החמישית הוא נשרף. כל השעות הללו הן שעות זמניות. הזמנים המדויקים של סוף אכילת חמץ ושרפתו מתפרסמים בלוחות השנה ובעיתונים.

המנהג המומלץ בארץ ישראל

בנוגע לאכילת החמץ אפשר להפסיק שלושה ימים לפני הפסח כפי שהיה נהוג באתיופיה. מי שרוצה לאכול אינג'רה בערב פסח יקפיד לסיים עד חצות. ניתן להגדיר חמץ על פי ההגדרה האתיופית המחמירה, ומי שרוצה להמשיך את איסור החמץ עד למחרת היום האחרון של חג הפסח, יכול לעשות כן ואין בזה משום "בל תוסיף". בני הדור השני שיתקשו לשמור על מנהגי חג הפסח כמנהג אתיופיה, רשאים לנהוג כפי רצונם. בעניין הקרבת הקורבן, יש להפסיק את הקרבת הקורבן הקלאסית שהיתה נהוגה באתיופיה. אבל אפשר לשחוט בערב חג, כפי שנהוג היום, לא לקורבן אלא כזכר להקרבת הקורבן. בליל הסדר חשוב שההורים שחוו את העלייה לארץ, יספרו לבניהם את סיפור המסע של יהודי אתיופיה ^{viii} כחלק בלתי-נפרד מ"המגיד".

ספירת העומר

הלכה אתיופית

מנהג בני הקהילה להתחיל לספור את ספירת העומר מיום טוב האחרון של חג הפסח. גם ב"ביתא ישראל" הבינו שהפסוק "ממחרת השבת" מדבר על יום טוב, אך לא על יום טוב ראשון כי אם על האחרון. על פי זה, חג השבועות יחול לעולם ב"ב בסיוון. כאשר שאלתי את אחד הכהנים לטעם מנהג זה, הוא השיב לי: "קבלה היא מאבותינו וכך אנו נוהגים במשך דורות." ייתכן שדחיית הספירה נעשתה

כדי שלא לערב את מצוות הפסח עם מצוות ספירת העומר. לכן רק כאשר מסיימים לחגוג את הפסח אפשר להתחיל במצווה חדשה.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{ix}

התאריך "ממחרת השבת" הכתוב בתורה עורר מחלוקת גדולה בימי בית שני. לדעת הבייתוסים, שכפרו בתורה-שבעל-פה, המילה "שבת" כאן משמעותה יום השבת, כך ש"ממחרת השבת" הכוונה היא ליום ראשון בשבוע. לכן לפיהם, מועד הקרבת העומר תמיד יחול ביום ראשון. לעומתם הפרושים, שהסתמכו על מסורת התורה-שבעל-פה, פירשו ש"ממחרת השבת" הכוונה ליום טוב ראשון של פסח, היינו ט"ו בניסן, שנקרא "שבת" על שם השביתה מ"מלאכת עבודה", שקיימת גם בכל שאר המועדים שנקראים משום כך "שבתון". היו שפירשו שהסיבה לכך שחג הפסח נקרא כאן "ממחרת השבת" היא שהשבת התקדשה על ידי הקב"ה לאחר בריאת העולם, עוד בטרם היות ישראל לעם, בשונה מהמועדים האחרים שנקבעו על פי קידוש החודש של עם ישראל. אולם בפסח הראשון עדיין לא היה קיים עם ישראל שיקדש את החודש. הפסח הראשון נקבע על ידי הקב"ה בעצמו, כמו השבת. כדי להזכיר זאת מציין הכתוב כאן את פסח כ"שבת". לפיכך, "ממחרת השבת" פירושו למחרת יום טוב ראשון של פסח, בתאריך ט"ז בניסן. הפולמוס היה חריף, ולכן קצירת העומר והקרבתו נעשו בהנחיית חכמי הפרושים בפומביות ובטקס רב-רושם, שדחה אפילו את השבת, וזאת כדי להשריש בעם את חשיבותה של התורה-שבעל-פה. הטעם להקרבת העומר הוא שבפסח מבשילה התבואה, והקב"ה דן את העולם על התבואה, כפי שנאמר בתלמוד: "אמר הקב"ה הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות."^x

המנהג המומלץ בארץ ישראל

אף על פי שבאתיופיה נהגו להתחיל את הספירה ביום האחרון של הפסח, עתה יש לנהוג ככלל ישראל כדי לשמור על אחדות העם. אמנם בן הדור הראשון שירצה לחגוג את שבועות ב"ב בסיוון רשאי, אבל יש להשתדל לציין גם את חג השבועות על פי הספירה הנהוגה בארץ ישראל. לעניין מנהג הגילוח, זהו מנהג מאוחר מאוד שלא נזכר בתלמוד ואף לא בדברי הרמב"ם, ולכן התימנים הנוהגים כרמב"ם לא מחזיקים בו, וגם יוצאי אתיופיה אינם חייבים לנהוג בכל מנהגי הגילוח (על פי הרב נחום רבינוביץ' שליט"א), אבל אם ישנם יוצאי אתיופיה המזדהים עם המסר, או שהתחנכו במוסדות דתיים ולמדו לנהוג כך, ודאי שהם יכולים להימנע מגילוח. בכל אופן יש להתגלח בימי שישי לכבוד שבת, שכן המעמד של שבת באתיופיה עולה על כל מנהג, במיוחד שמנהג זה אינו נהוג באתיופיה. ובכלל עלינו להרבות כבוד ואהבה בין איש לרעהו.

שבועות^{xi}

הלכה אתיופית

חג השבועות – "בעל מארר". החג חל בשנים-עשר בחודש סיוון, מיד בתום ספירת העומר. בערב החג נהגו כולם לרדת לטבול בנהר, לבשו בגדים חדשים, וכך הכינו עצמם לקבלת התורה (האורית) מחדש. כולם היו מתכנסים בבית הכנסת (מסגיד), והכהנים היו פותחים בתפילה מיוחדת לחג השבועות. בחג זה נהגה הקהילה להדגיש שתי מצוות עיקריות: מתן תורה – הכהנים קראו מה"אורית" יותר מהקריאה הרגילה. הכהנים קראו בעיקר מספר שמות פרשת יתרו, סביב מעמד הר סיני. מצווה נוספת שהקהילה הדגישה היא מצוות הבאת הביכורים. מצווה זאת התחלקה לשתי תקופות: בחג השבועות ובחודש כסלו, בהתאם לעונות השנה באתיופיה – קציר החטים באתיופיה החל בחודש כסלו ולא בסיוון. בחג השבועות שחל בחודש סיוון אין תבואה ופירות חדשים, ולכן נהגו לציין את החג בתפילות ובבקשות בעיקר בחודש כסלו, אז הביאו פירות חדשים מן השדה וכן לחם שנאפה מהתבואה החדשה לבית הכנסת כביכורים. בבית הכנסת הונחו הפירות לפני הכהנים והם בירכו עליהם. הפירות נחשבו קדושים והם היו מיועדים לכהנים, לעניים וליתומים בלבד. לאחר ברכת הכהנים נהגו הנוכחים לברך זה את זה ולאחר מכן הלכו איש לביתו. בסעודת החג, שאליה הוזמנו קרובים וחברים, הוגשו איג'רה מהתבואה החדשה וטלה (סוזה בשפה התיגרית). בתום הסעודה נהגו לשבת ולספר חוויות על התקופה שחלפה והלכה לה. ברגעים אלה היה אפשר לראות את השמחה על פניהם של האנשים, אושר גדול ואור שפוך על פני האנשים; שלווה, והודיה לריבונו של עולם, על כל בליעה ובליעה, שהביאם עד הלום ונתן חן וחסד ושלא החסיר מטובו כלום. את השמחה הזאת אפשר להבין רק על רקע שנות הבצורת שסבלה מהן אתיופיה. "הזורעים בדמעה ברינה יקצרו."

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{xii}

במקרא נקרא החג "חג שבועות" (שמות לד, כב), כי הוא חל לאחר שבעה שבועות של ספירת העומר, "חג הקציר" (שמות כג, טז) כי זו עת קציר חטים, ו"יום הביכורים" (במדבר כח, כו) כי בו הקריבו בבית המקדש את מנחת שתי הלחם מביכורי קציר החטים ולאחר מכן הותר השימוש במקדש בתבואה החדשה שצמחה באותה שנה (מחוץ למקדש הותר השימוש בתבואה החדשה לאחר הקרבת מנחת העומר בט"ז בניסן). במשנה נקרא חג זה "עצרת" כי הוא חל לאחר שבעה שבועות, כדוגמת שמיני עצרת שחל לאחר היום השביעי של סוכות, ומשום שעוצרים בו מעשיית "מלאכת עבודה", כמו שביעי של פסח החותם את חג הפסח, שנקרא אף הוא בתורה "עצרת" (דברים טז, ח). לפי אחד ההסברים, התורה משתמשת בשם "שמיני עצרת" משום שביום זה האדם מצווה לעצור את מלאכתו ותו לא, לעומת שבועות שיש בו מצוות שתי הלחם ומצוות הביכורים. לאחר החורבן בטלו שתי המצוות הללו וחג השבועות החל להתאפיין באי-עשיית מלאכה ולכן חז"ל מכנים גם אותו "עצרת". לחג השבועות שם נוסף שמקורו בחז"ל – "זמן מתן תורה", כי בו ניתנה התורה.

המנהג המומלץ בארץ ישראל

יש לנהוג כפי הנהוג בארץ. מי שרוצה לחגוג את חג השבועות כפי שנחגג באתיופיה רשאי ואין בכך כל

יום טוב

הלכה אתיופית

יום טוב הוא יום חג לכל דבר. יש בו תפילות מיוחדות, לכל חג תפילה מתאימה, ומלאכה אסורה בו, לבד ממלאכות שקשורות להכנת אוכל ובכללן הבערת אש, וכל מה שקשור לצורך עבודת ה' כגון שימוש במצולתיים בתפילה.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{xiii}

ימים טובים הם הימים שהתורה אסרה בהם מלאכת עבודה, והם: ראשון ושביעי של פסח, שבועות, יום הזיכרון (ראש השנה), ראשון של סוכות ושמיני עצרת. בספרי הנביאים והכתובים המונח "ימים טובים" מציין ימי שמחה, ובמשמעות זו הוא שרד במקומות ספורים בספרות התנאים. בו-בזמן החלו להשתמש בספרות התנאית במונח זה לציון ימי השבתון האסורים ב"מלאכת עבודה". מהספרות התלמודית והלאה יוחד המונח רק לימים האסורים ב"מלאכת עבודה", וזו המשמעות שגם אנו משתמשים בה.

מדוע אין מבעירים אש ביום טוב?^{xiv}

התורה אסרה לעשות "מלאכת עבודה" ביום טוב. ההגדרה של "מלאכת עבודה" מצויה במקרא בעניין ראשון ושביעי של פסח: "וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם".^{xv} מכאן שמלאכת "אוכל נפש" מותרת ביום טוב ואינה "מלאכת עבודה". לאור זאת ניסחו חז"ל את הכלל ההלכתי: "אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד".^{xvi} לפי הרמב"ם ורוב הראשונים, משמעות הדברים היא שמתוך שלושים ותשעה "אבות מלאכה" שנאסרו בשבת מותר לעשות ביום טוב רק את אותן מלאכות המוגדרות כ"אוכל נפש", והן: קצירה, עימור, דישה, זרייה, ברירה, טחינה, הרקדה, לישה, אפייה, שחיטה והבערת אש. אולם חז"ל התיירו רק לישה, אפייה, בישול ושחיטה, ואסרו את שאר מלאכות "אוכל נפש" שהוזכרו, משום שמלאכות אלה אפשר לעשותן בערב יום טוב, ואין בכך הפסד או חסרון טעם. כך ניסח הרמב"ם הלכה זו: "אבל לשיין ואופין ושוחטין ומבשלין ביום טוב, שאם עשה אלו מבערב יש בכך הפסד או חסרון טעם, שאין לחם חם או תבשיל שבשל היום כלחם שנאפה מאמש וכתבשיל שנתבשל מאמש ולא בשר שנשחט היום כבשר שנשחט מאמש".^{xvii} אולם לפי הראב"ד, מלאכות "אוכל נפש" שלפני לישה אסורות מהתורה, משום שב"אוכל נפש" היתה כוונת התורה להתיר רק מה שעומד מיד לאכילה, היינו אוכל שהנפש נהנית ממנו מיד. בדורות האחרונים לא נהגו לשחוט ביום טוב.

המנהג המומלץ בארץ ישראל

בני הדור הראשון שרוצים להבעיר אש ביום טוב לצורך "אוכל נפש" ראוי שיעשו זאת בצנעה. בני הדור

השני צריכים להימנע מהבערת אש, שכן רוב הדעות גורסות שהבערת אש אסורה מדאורייתא. לגבי הדלקת אור החשמל ניתן להקל על פי מה שכתב הרב משאש (שו"ת "שמש ומגן" חלק ג', אורח חיים נז, יא; ד', עח, ד). ומי שיכול לנהוג ככלל ישראל תבוא עליו ברכה.

תשעה באב ושאר תעניות^{xviii}

הלכה אתיופית

ראשית, ישנה טעות בסיסית בשאלה מה יהודי אתיופיה ידעו על חורבן בית המקדש. יש האומרים שיהודי אתיופיה לא הכירו ולא שמעו על חורבן בית המקדש. כלומר, שבמשך כל הדורות הם חשבו שבית המקדש קיים ובנוי לתלפיות. ומשום כך, כשהגיעו לארץ והבינו שבית המקדש נחרב חשו אכזבה גדולה וחוו משבר עמוק. לסברה זאת יש ראיה מהתיאור שמוסר יוסף הלוי. במאה התשע-עשרה, חברת "כל ישראל חברים" שיגרה את יוסף הלוי אל יהודי אתיופיה על מנת להדק את הקשרים עם הקהילה באתיופיה. יוסף הלוי היה כנראה היהודי הראשון שנפגש עם יהודי אתיופיה לאחר ניתוק של אלפי שנים. יוסף הלוי חוזר ממסעו מאתיופיה לאירופה וכך הוא מתאר את הפגישה הראשונה שלו עם האחים האבודים: "דעו נא אחים יקרים כי גם אנכי פלשי, הנני כאחד מכם! לא אאמין באל אחר רק בד' לבדו ודתי איננה אחרת, רק דת מורשה לנו בני ישראל מהר סיני! הדברים ההם אשר יצאו מעומק לבי עשו רושם גדול ונמרץ מאד על הפלשים. אחדים מהם הראו אותות שמחתם לדברי, אחרים הניעו ראשם וביטו איש אל רעהו כאלו לבם יסיתם בספק אם כנים דברי. סוף סוף קראו רבים יחד: אתה הנך פלשי! פלשי בעור לבן! צחוק תעשה לנו! מי שמע כזאת ומי ראה כאלה! הנמצאים גם פלשים לבנים תחת השמש? אנכי התאמצתי להגיד להם ולהבטיח על אמונתי כי כל הפלשים היושבים בירושלים ובכל יתר ארצות תבל הם לבנים, ובעור בשרם אין הבדל ביניהם ובין יתר העמים אשר בתוכם הם יושבים. זכרון שם ירושלים אשר עלה על שפתי על פי מקרה הניס כרגע והרחיק מלב בני עמי הפלשים כל ספק בדברי. כברק בחשכת לילה האיר שם ירושלים את עיני ולבות אחי האובדים ההם. בעינים מלאות דמעות קראו כולם: ה, האם היית גם אתה בירושלים העיר הקדושה והברוכה? הראית בעיניך הר ציון מכלל יופי, ואת בית מקדשנו הבנוי לתלפיות, את היכל הנערץ והנשגב אשר אוהב אלהי ישראל לשכון כבוד בתוכו? ה, הראית אולי בעיניך את קבר אמנו רחל? ההיית בבית לחם ובעיר חברון ששם קבורים אבותינו הקדושים." לדעת סבי אבא דג'ן גדעון מנגשה זצ"ל, כהני הקהילה וחכמיה (שמגלוצ'ן), יהודי אתיופיה אמנם שמעו על חורבן בית המקדש הראשון והשני. חרף זאת הם המשיכו להאמין שעדיין הקדושה לא פסקה מירושלים. את הקדושה כל אחד יכול להשיג לא רק בשכלו אלא גם בגוף. כל יהודי שמגיע לירושלים זוכה לראות מיד את השפע הרוחני המתבטא אף בגשמיות. אפשר להאשים את יהודי אתיופיה בתמימות, אבל לא בעיוורון. הסיפור הבא ממחיש את התמימות האתיופית: בתקופת העלייה לארץ נהגו העולים ממרכז הקליטה בקריית גת לצאת לשדה תפוזים ששכן בסמוך, ולמלא את שקיהם בשמחה

ובטוב, ואז חזרו למרכז הקליטה והודו לה' על שהנחיל להם ארץ חמדה טובה ורחבה. עד לאותו יום שבעל השדה פגש אותם במקרה. כששאל אותם לפרש מעשיהם, הם השיבו לו שבסך הכול באו ליהנות משבחה של ארץ ישראל, שללא עמל וטורח נותנת פירות. בעל השדה מן הסתם התקשה לאכזבם אך השיב להם, בצער רב, שהשדה ברשותו ולא ברשות ארץ ישראל. גם על העלייה מתימן יש סיפורים דומים.

זאת ועוד, יהודי אתיופיה נהגו אף לציין את חורבן בית המקדש בצום ובתפילה. בצום החמישי, צום אב, צמו כל זקני הקהילה והמנהיגים הרוחניים של הקהילה. את הצום הם התחילו מיד לאחר ראש חודש אב, עד שבת אחת לפני ראש חודש אלול, לא כולל ימי שישי ושבת. שבת זאת נקראת בפי הקהילה "זברבוע סנבת". הצום בימים אלה התחיל בבוקר והסתיים בערב. בלילה אכלו רק לצורך חיזוק הגוף. נוסף על כך נהגו זקני הקהילה לצום בימי חמישי ובימי שני. על פי המסורת, מי שהחל בצום שני וחמישי היה עזרא הסופר, שנהג לאסוף את העם בימים אלה וללמד תורה. כמו כן, בעשרים ותשעה יום בכל חודש נהגו לצום כדי לא לשכוח את מולד הלבנה. בצום תמוז נוהגים לצום מהיום הראשון של החודש ועד העשרה בחודש בשעות היום ובלילה אוכלים ושותים. הילדים לא צמו בכל הצומות הללו לבד מיום הכיפורים, שילדים מגיל שבע חייבים היו לצום בו.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית

הימים שבין י"ז בתמוז ותשעה באב, הנקראים ימי בין המצרים על פי הפסוק (איכה א, ג): "כָּל רֶדְפֵי הַשִּׁיגוּהָ בֵּין הַמְצָרִים", הם ימים של צער ופורענות, ועל כן המליצו חכמים לנקוט משנה זהירות בימים אלו. בשבתות שבין המצרים תיקנו חז"ל לקרוא הפטרות העוסקות בפורענויות. בקהילות ישראל קיימים מנהגי אבלות שונים בימים אלו, כגון איסור נישואין, איסור גילוח ותספורת, מניעת ריקודים ומחולות, ויש שאסרו בימים אלו נגינה ושמיעת כלי זמר. מראש חודש אב מתגברת האבלות ולכן יש נוהגים שלא לאכול בשר ולא לשתות יין מראש חודש אב עד אחרי תשעה באב, מפני שהבשר והיין ידועים כמאכלים משמחים, ואמרו חכמים: "משנכנס אב ממעטים בשמחה."^{xix}

המנהג המומלץ בארץ ישראל

ירושלים תופסת מקום משמעותי באמונה של יהודי אתיופיה, לכן יש להמליץ ליהודי אתיופיה לנהוג בכל דיני האבלות הנהוגים בארץ.^{xx} עם זה, נראה שחתונה תהיה מותרת עד ראש חודש אב. כל חתונה היא נדבך בבניין ירושלים עיר הקודש.

חודש אלול

הלכה אתיופית

כבר מראש חודש אלול, ובמיוחד בין ראש השנה ליום הכיפורים, נחשבו הימים כימים של תשובה

וסליחות. הקייסים והזקנים אף נהגו לצום בימים אלה. יש שצמו כל עשרת הימים הראשונים של חודש אלול ובערב ראש השנה. יום עשרה באלול נקרא יום כיפור קטן. צמים חצי יום, מתפללים חלק מתפילות יום הכיפורים, ומזכירים למתפללים כי בעוד חודש יחול יום הכיפורים. מיום י' באלול עד י' בתשרי נהגו לצום בכל יום חצי יום. ביום י"ח בחודש אלול (לול) מציינים את פטירתם של האבות – אברהם יצחק ויעקב – על ידי קריאה בספרים המדברים על גדולתם.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{xxi}

ההכנות הנפשיות לקראת הימים הללו נעשות כבר בחודש אלול. השם "אלול" ניתן לחודש השישי בתקופת גלות בבל, כאשר יהודי בבל החלו לקרוא לחודשים בשמות בבליים-אשוריים. אך הפרשנות היהודית "גיירה" שם זה ונתנה לו משמעות ההולמת את רוח הימים. יש מפרשים ש"אלול" משמעותו התבוננות וחיפוש, כפי שתרגם אונקלוס את הפסוק שנאמר על המרגלים ששלח משה: "ויתרו את ארץ כנען" (במדבר יג, ב) – "ויאללון ית ארעא". יש שמצאו במילה "אלול" ראשי תיבות שונים, כגון "אני לדודי ודודי לי" (שיר השירים ו, ג), היינו שבחודש זה מתקרב עם ישראל ל"דוד" שהוא הקב"ה, והוא מקבל תשובתם. האדמו"ר מליובאוויטש הסביר שעל ידי "אני לדודי", היינו התעוררות האדם אל הקב"ה בחיזוק לימוד התורה ובהקפדה במצוות, יש התעוררות של "דודי לי", כלומר הקב"ה נותן לאדם שפע ברכה והצלחה. היו שמצאו רמז לשם "אלול" בכתוב: "ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך" (דברים ל, ו), כי בחודש זה מן השמים מסייעים לאדם לעשות תשובה. אחרים מצאו רמז בפסוק: "ומשלח מנות איש לרעהו ומתנות לאבינים" (אסתר ט, כב), כי "תפילה וצדקה ותשובה מעבירין את רוע הגזרה". מחודש אלול עד אחרי יום הכיפורים הקב"ה קרוב אלינו יותר מתמיד, ובתורת החסידות המשילו את הימים למלך בשדה, כלומר למלך היוצא מהיכלו לסייר ברחבי המדינה, וכל אזרחי המדינה חופשיים לפנות אליו ולשטוח את בקשותיהם לפניו. חודש אלול נקרא בספרי החסידות "חודש החשבון" משום שבו עושים דין וחשבון על עבודת ה' של השנה החולפת כדי לתקנה ולהשלימה, וכן מתכוננים בו לשנה הבאה.

המנהג המומלץ בארץ ישראל

רשאים להמשיך לאחוז במנהגם.

ראש השנה

הלכה אתיפית

ראש השנה נקרא "ברהן סרקה", ובעברית "זריחת האור", הוא אור השנה החדשה. סבי מורי היה אומר שזוהי זריחת האור הראשון, שברא ה' אלוקים במעשה בראשית. על פי מנהגה של הקהילה, השנה מתחילה בחודש ניסן, כפי שנאמר בתורה. ראש חודש ניסן ראשון וראש הוא לכל חודשי השנה. עם

זאת, הקהילה מאמינה שתחילת בריאת העולם והאדם היתה בתשרי ולא בניסן. שמו הנוסף של ראש השנה הוא "תזכר אברהם" כלומר זכירת אברהם, שכן על פי המסורת של הקהילה עקדת יצחק היתה בראש השנה. בערב החג כולם ירדו לנהר, לרחוץ, לטבול ולהיטהר לקראת החג. לאחר הטבילה לובשים בגדי לבן או בגדים אחרים, חדשים או מכובסים, ומקבלים את החג. בשמחה וברעדה צועדים כולם לבית הכנסת (מסגיד). למחרת היום מוקדם בבוקר היו מתכנסים בבית הכנסת, במרכז הכפר, ומתחילים בתפילת הבוקר. ביום זה נהגו הכהנים לקרוא בספר מיוחד הנקרא אצל הקהילה "גדלה אברהם". הספר מספר על מותו של אברהם אבינו. מיד לאחר תפילת הבוקר היו יוצאים לחצר בית הכנסת ושם קידשו הכהנים על "מסוואית" (לחם מיוחד הנאפה לכבוד חג ראש השנה), ולאחר הקידוש הכהנים בצעו מהפת וחילקו לקהל. מיד בתום הטקס כל אחד הלך לביתו לסעוד את סעודת החג. כך עבר לו יום ראש השנה בתפילה, בסעודה ובלימוד תורה עם הכהנים. יום ראש השנה אסור במלאכה בשדה, ברם מלאכות הקשורות לחצר הבית – כגון הכנת אוכל והבערת אש לצורך בישול – לא נאסרו. בצאת החג התחילו ההכנות לקראת עשרת ימי תשובה.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{xxii}

התורה אינה מציינת את המועד החל ביום הראשון בחודש השביעי כיום ראש השנה או כיום הדין, אלא כ"זכרון תרועה" (ויקרא כג, כד) וכ"יום תרועה" (במדבר כט, א). על פי הנאמר בספר שמות, חודש האביב – הנודע בשמו הבבלי ניסן – הוא החודש הראשון לחודשי השנה (שמות יב, ב). אולם בשני מקומות התורה אומרת שחג הסוכות חל בצאת השנה (שמות כג, טז; לד, כב). בספר יחזקאל מצוין ראש השנה בעשור בחודש (יחזקאל מ, א), וההשערה היא שכוונתו לחודש השביעי, שבעשרה בו חל יום הכיפורים. נראה שהנביא תפס את כל יחידת הזמן מא' תשרי עד יום הכיפורים כיחידה אחת, וקרא לכל פרק הזמן הזה ראש השנה. האזכור האחרון מן המקרא הוא מתקופת עזרא, ראשית ימי בית שני. שם מתואר מעמד שהתרחש "ביום אחד לחדש השביעי"; אותו היום מתאפיין בקריאה בתורה ובשמחה (נחמיה ח, א-יב). בספרות ימי בית שני ישנן שתי גישות. האחת מצויה בדבריהם של יונתן בן עוזיאל, מתלמידיו של הלל, בתרגומו לספר מלכים א' (ח, ב), ושל יוסף בן מתתיהו, בספרו "קדמוניות היהודים" (א, ג, ג), הרואים את חודש תשרי כראש השנה עד שניתן הציווי "החדש הזה לכם ראש חדשים" (שמות יב, ב). אך אין בדבריהם כל אזכור המזהה יום זה עם יום הדין. גישה שנייה משתקפת בדברי ידידיה (פילון) האלכסנדרוני, הרואה את חודש ניסן עיקר, ותשרי טפל לו. גם הוא אינו מזכיר שיום זה הוא יום הדין. לפיכך ניתן לומר שקביעת חז"ל שא' תשרי הוא ראש השנה (משנה ראש השנה א, א) נסמכת על המקרא. גם זיהויו של ראש השנה עם יום הדין מצוי בצורה מפורשת רק בספרות התנאים (שם א, ב): "בארבעה פרקים העולם נידון. בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון". המסורת התלמודית קשרה זאת לדברי התנא רבי אליעזר, הסובר שבתשרי נברא העולם. לפי רבי אליעזר, העולם נברא בכ"ה באלול, וא' בתשרי הוא היום השישי לבריאת העולם, היום שבו נברא האדם. באותו יום גם חטא האדם והועמד לדין, ואמר לו הקב"ה: "הרי סימן לבניך, מה אתה נכנסת לפני בדין ונתתי לך דימוס (= פטור),

אף בניך נכנסין לפני בדין ואני נותן להם דימוס. אימתי? בראש השנה בחודש השביעי באחד לחודש.^{xxiii} אחד מאמוראי בבל המפורסמים חיבר את הפתיחות לתפילות המיוחדות של היום, שהן "מלכויות", "זיכרונות" ו"שופרות". במאה הארבע-עשרה גברה ההדגשה בתפילה של יום הדין. עם זה עדיין נחשב ראש השנה ליום טוב, כדברי עזרא ונחמיה לעם בהתכנסות בירושלים באחד בחודש השביעי: "לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאיך נכון לו כי קדוש היום לאדנינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעזכם" (נחמיה ח, י).

המנהג המומלץ בארץ ישראל

הדור הראשון רשאים לנהוג כפי שנהגו באתיופיה. הדור השני ינהגו כמנהג כלל ישראל; האחדות גוברת על הפילוג. עם זה, בן הדור השני שמתעקש להמשיך את מנהג אתיופיה אין למחות בידו.

תקיעה בשופר

הלכה אתיופית

תקיעת שופר בראש השנה לא נהגה באתיופיה. ונשאלת השאלה: מדוע? והרי זה כתוב במפורש בתורה! חלק לא מבוטל של חכמי הקהילה טוענים שלא היה ידוע להם, ולא שמעו על מנהג תקיעת השופר. סבי זצ"ל סיפר לי ש"אמנם לא נהגנו לתקוע אך המצווה היתה ידועה לנו וגם טעמה של המצווה, אך לצערנו במהלך אורך גלותנו באתיופיה מצווה חשובה זאת הופסקה, נשתכחה מפאת אונס. תקיעה בשופר עלולה היתה להתפרש כמרד בשלטון ולעורר את חמת הגויים עלינו". (על פי המסורת היתה תקופה של ארבעים שנה שבה לא הורשתה הקהילה לקיים את המצוות. על פי המסורת, בתקופה זאת נשתכחו מצוות רבות, וחכמי הקהילה לא הצליחו לשחזרן לאחר מכן.) אולם סיפור ששמעתי מפי אחד מחברי הקהילה מציג את היעדר תקיעת השופר באור אחר: כמה שנים לאחר "מבצע משה" הוזמנו חכמי הקהילה, ה"שמגלוץ", וכל כהני הדת של הקהילה האתיופית לירושלים לפגישה עם חברי הרבנות הראשית. הנציגים האתיופים נשאלו אם הם הכירו את מצוות תקיעת השופר ואת טעמה. דממה שרתה בחדר. לפתע סבי זצ"ל פתח פיו והשמיע לציבור דברים מאלפים שאוזן לא שמעה מעולם. חברי הרבנות התפעלו מהידע ושאלוהו "וכי כל זה שמעת מאבותיך, באתיופיה?" תשובתו של סבי היתה "כן".^{xxiv}

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{xxv}

התורה קבעה שיום ראש השנה הוא "יום תרועה" (במדבר כ, טא) אך לא ציינה כיצד תהיה התרועה. חז"ל קיבלו במסורת שהתרועה תיעשה בשופר כמו ביובל (ויקרא כה, ט). הקראים, שאינם מאמינים בתורה-שבעל-פה, פירשו את התרועה כקריאת תפילה בפה. הוגי דעות יהודים נתנו טעמים שונים לתקיעה בשופר: ידידה (פילון) האלכסנדרוני רואה במצווה שתי משמעויות – אחת לעם ישראל, בזה שהיא מזכירה את מעמד מתן תורה כדי שנתעורר לאמונה בה, ואחת לאנושות כולה, בכך שהקולות

הבוקעים מהשופר מזכירים מלחמות בין עמים ואת מלחמת האדם באיתני הטבע. מלחמות אלה מסכנות את האנושות, והתקיעות בראש השנה הן לכבוד הקב"ה שימנע מהאנושות אסונות אלה. רבנו סעדיה גאון מציין עשרה טעמים למצווה, וביניהם: המלכת ה' ביום השלמת בריאת העולם, התעוררות בתשובה לקראת יום הכיפורים, הזכרת מעמד הר סיני, הזכרת חורבן המקדש, קיבוץ נידחי ישראל ותחיית המתים. הרמב"ם קובע שזו גזירת הכתוב, היינו מצווה שטעמה נסתר מאיתנו, אך יש בה גם רמז: "עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה תזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והיטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה."^{xxvi}

המנהג המומלץ בארץ ישראל

מצוות תקיעת שופר היא מדאורייתא, ולכן על כולם לקיים את התקיעה בשופר כפי שנוהג כלל ישראל.

ראש השנה – יום אחד או יומיים?

הלכה אתיופית

חג זה נמשך יום אחד בלבד, ככתוב בתורה: "בחודש השביעי ביום הראשון בחודש."

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{xxvii}

כשקידשו את החודשים על פי הראייה, לעתים חגגו בירושלים את ראש השנה יום אחד, ולעתים יומיים. אם עדי החודש הגיעו ביום ל' באלול ובית הדין קידשו ביום זה את חודש תשרי, אזי הפך יום זה לא' בתשרי, למחרת היה יום חול, וחודש אלול היה חודש חסר, ואם בית הדין לא קידשו באותו היום את חודש תשרי, אזי חל ראש השנה למחרת, וחודש אלול היה חודש מלא. כיוון שיושבי ירושלים לא ידעו אם יקודש יום ל' באלול, הם החלו לציין את ראש השנה החל מאור ל' באלול. אם נתקדש החודש, התברר שכדין נהגו, ואם לא נתקדש החודש, הם היו חייבים לחזור ולשמור את היום שלמחרת בקדושת ראש השנה. מחוץ לירושלים תמיד ציינו את ראש השנה יומיים, משום שלא היתה דרך להודיע להם אם נתקדש יום ל' באלול. לאחר ביטול קידוש החודש על ידי הראייה וקביעת חשבון החודשים והשנים לפי הלוח שקבע הלל השני, באמצע המאה הרביעית לספירה, בטל הספק ובכל מקום היה אפשר לציין את ראש השנה רק יום אחד. אכן, במשך כמה מאות שנים ציינו בארץ ישראל את ראש השנה רק יום אחד, אולם חכמי פרובנס, ובעקבותיהם גם גדולי חכמי ימי הביניים – הרי"ף, הרמב"ן, הרמב"ם והרא"ש – פסקו שחייבים לציין את ראש השנה יומיים כי אסור לשנות ממנהג אבות, ולפיכך במאות השלוש-עשרה והארבע-עשרה חזרו יהודי ארץ ישראל לציין את ראש השנה יומיים, וכך פסק אחר כך גם השולחן-ערוך. קיימת מחלוקת אם היום השני עומד בפני עצמו או שהוא המשכו של היום הראשון. להלכה נקבע ששני הימים קדושה אחת להם "יומא אריכתא", ובכל זאת יש לברך "שהחיינו" גם ביום

השני, וכדי לצאת מן הספק ראוי להקפיד ולהניח על השולחן פרי חדש או ללבוש בגד חדש וכמו כן אין להכין דבר מהיום הראשון של ראש השנה ליום השני.

המנהג המומלץ בארץ ישראל

ניתן להמשיך במנהג הקדום לחגוג את ראש השנה יום אחד. ברם, ביום השני אין לנהוג כיום חול בפרהסייה. בני הדור השני שדרים בקהילות שונות שבהן חוגגים את ראש השנה יומיים, ינהגו כמנהג המקום ואין בכך איסור "אל תיטוש תורך אמך". האחדות גוברת על מנהג העבר.

תשליך

הלכה אתיופית

לא נהגו כלל.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{xxviii}

נהוג ללכת ביום הראשון של ראש השנה, אחרי הצהריים, לשפת הים או לנהר שבהם מצויים דגים, ומתפללים שם תפילה מיוחדת ששמה תשליך, שהיא בקשה להשלכת העבירות אל מצולות ים, על פי הפסוק "וְתִשְׁלִיךְ בַּמַּצְלוֹת יָם כָּל-חַטָּאוֹתָם" (מיכה ז, יט). בקרב חלק מקהילות הספרדים מכנים את התפילה "ותשליך" כלשון הפסוק ולא "תשליך". הסיבה שהולכים דווקא למקום שיש בו דגים היא משום שבני ישראל נמשלו לדגים – כמו שהדגים נשפטים על ידי הדייג ורשתו, כך נשפטים בני ישראל בראש השנה על ידי אלוקים. טעם נוסף לתפילה במקום שיש בו דגים הוא על פי דברי חז"ל ש"אין עין הרע שולטת בהם" ובראש השנה מבקשים בני האדם "שיפרו וירבו כדגים". בספר "חמדת ימים" מובא טעם אחר, והוא להמתיק את הדין של ראש השנה באמצעות חסד, שכן מים מסמלים בקבלה חסד. בקרב יהודי כורדיסטן היה מנהג לקפוץ למים עם הבגדים, לאחר אמירת התשליך. במקומות שבהם אין מקווי מים קרובים, נוהגים להכין בור מים מיוחד בחצר בית הכנסת לאמירת תפילת תשליך. במקומות אחרים נהוג לעלות למקום גבוה שממנו צופים על המים, או במקרה הצורך להסתפק בפתחת ברוז המים בכיור בית הכנסת ולומר על מים אלו את התפילה. מקובל לנער את שולי הבגדים כסמל להתנערות מהעוונות. במקרה שהיום הראשון של ראש השנה חל בשבת, נהוג בקהילות האשכנזיות וחלק קטן מן הספרדיות (כגון בגאורגיה) לדחות את אמירת תשליך ליום השני של ראש השנה, בשל החשש שיטלטלו את מחזורי התפילה אל מחוץ לתחום העירוב. ברם, ברוב הקהילות הספרדיות נהוג לומר תפילה זו אפילו בשבת. מקור מנהג התשליך הוא בקהילות אשכנז, כנראה במאה הארבע-עשרה. החל מהמאה השש-עשרה התקבל המנהג כמעט בכל הקהילות הספרדיות בהשפעת רבי חיים ויטאל ששייב את המנהג. בור מים מיוחד לאמירת תפילת תשליך נמצא בבית הכנסת הפורטוגזי באמסטרדם. בית כנסת זה נבנה בשנת 1675, דבר המעיד על כך שכבר אז היה המנהג מוכר וידוע גם בין הספרדים. בחלק קטן מהקהילות

הספרדיות לא התקבל המנהג (למשל בקהילה הספרדית של צאצאי האנוסים בלונדון), כמו גם אצל חלק מיהודי תימן. ישנו גם מיעוט קטן של אשכנזים, המשתייכים לחוג המתנגדים האדוקים מבית מדרשו של הגר"א, אשר מתנגדים למנהג.

המנהג המומלץ בארץ ישראל

רצוי ללכת להתפלל יחד עם הציבור. התשליך הוא אקט סמלי שמבטא את רצונו של אדם להשליך עוונותיו, לקחת אחריות ולשפר מעשיו.

עשרת ימי תשובה

הלכה אתיפית

באתיפיה נקראו עשרת ימי תשובה "עשרו ינסחה קנוף". בימים אלה נהגו להרבות בתפילה, בתחנונים, במתן צדקה, בשלום בית, ומשתדלים ליישב סכסוכים ישנים, בסיועם של הכהנים וה"שמגלוץ". אבל שלא כמקובל בעולם היהודי-תלמודי, היו אלה ימי משתה ושמחה. כולם ציפו ליום הכיפורים שיגיע ולא שיעבור.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{xxix}

עשרת ימי תשובה הם עשרת הימים הראשונים של חודש תשרי, החל בראש השנה וכלה ביום הכיפורים. בימים אלה נקרא האדם לערוך חשבון נפש ולהתעורר לתשובה, בדומה לחודש אלול ואף יותר ממנו. חז"ל דרשו את הפסוק: "דַּרְשׁוּ יְהוָה בְּהַמְצָאוֹ, קְרְאוּהוּ בְּהִיטּוֹ קְרֹב" (ישעיה נה, ו) כמתייחס לעשרת ימים אלה. על פי דברי הגמרא, בראש השנה נפתחים שלושה ספרים של דין: צדיקים נחתמים מיד לחיים, רשעים למוות ובינוניים תלויים ועומדים עד יום הכיפורים. הרמב"ם בספרו "היד החזקה" מגדיר את עשרת ימי תשובה כך: "אף על פי שהתשובה והצדקה יפה לעולם, בעשרת הימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים היא יפה ביותר, ומיד היא מתקבלת, שנאמר 'דרשו ה', בהימצאו; קראוהו, בהיותו קרוב."^{xxx} עשרת ימי תשובה מכונים גם "ימים נוראים", מלשון יראה ופחד, או "בין כסה לעשור", "כסה" הוא ראש השנה משום שהוא חל בתחילת החודש כשהירח מכוסה ועל פי הפסוק בתהלים (פא, ד) "תקעו בחודש שופר, בכסה ליום חגיגנו", ו"עשור" הוא יום הכיפורים שחל בעשרה בחודש תשרי. על פי הגמרא, בכל תפילות שמונה-עשרה בימים אלו מציינים את מלכותו של ה' בעולם. בחתימת הברכה השלישית מברכים "המלך הקדוש" במקום "האל הקדוש", ובחתימת הברכה האחת-עשרה מברכים "המלך המשפט" במקום "מלך אוהב צדקה ומשפט". בתקופת הגאונים הוסיפו לתפילה ארבעה משפטים שבהם מבקש המתפלל שגזר דינו של ישראל ייגמר לטוב: "זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלוהים חיים", בברכת אבות, הברכה הראשונה; "מי כמוך אב הרחמן זוכר יצוריו לחיים ברחמים", בברכת גבורות, הברכה השנייה; "וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך", בברכת

הודאה, הברכה השמונה-עשרה; "בספר חיים ברכה ושלוש ופרנסה טובה (וגזרות טובות ישועות ונחמות) נזכר ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום", בברכת השלום, הברכה התשע-עשרה. מדברי הראשונים, הרמב"ם ועוד, עולה כי מנהג אמירת הסליחות נועד בעיקרו לימים אלה, שבהם מרבים בתחנונים, ובקהילות רבות מאריכים בסליחות באותם ימים יותר מאשר בסליחות הנאמרות לפני ראש השנה. בג' בתשרי חל צום גדליה ויש שנהגו להוסיף ולצום גם בשאר הימים. השבת שבין ראש השנה ליום הכיפורים נקראת "שבת שובה" על שם המילה הראשונה בהפטרה המיוחדת שקוראים בשבת זו, המתחילה במילים: "שובה ישראל עד ה' אלוהיך כי כשלת בעווניך" (הושע יד, xxxi). (ב).

המנהג המומלץ בארץ ישראל

אין הבדל משמעותי בין המנהגים.

יום הכיפורים – הקדמה

הלכה אתיופית

יום הכיפורים נקרא "אסתראי" – חג הראייה, או "בעל יוסף" – חג יוסף, כי ביום הזה ראה יוסף את אביו, אחרי היפרדו ממנו. יסוד לדבר משמש מדרש ספר היובלות (פרק לד, 18-19): "על כן צווה לבני ישראל לענות את נפשם בעשרה לחודש השביעי, ביום בא יעקב אשר יבכה על יוסף, למען יכפרו בגדי עזים, ביום העשרה לחודש השביעי, את עוונתם, כי העכירו את אביהם באהבתו ליוסף... וביום זה יתענו על כל עוונותם וחטאותם, למען ייטהרו, פעם אחת בשנה." ההכנות לחג התחילו כבר בבוקרו של יום התשעה בחודש, בהליכה לנהר כדי לכבס בגדים, להתרחץ, לטבול ולהיטהר.

מתוך פתיחה לתפילת יום הכיפורים

"יתברך ה' אלקי ישראל... יתברך ה' אלקי אדם ושת. יתברך ה' אלקי נח ושם. יתברך ה' אלקי אברהם ויצחק. יתברך ה' אלקי יעקב וישראל... יתברך ה' אלקי צדק עזריה. יתברך ה' אלקי דבר ברוך ואבימלך. יתברך ה' אלקי חנניה ועזריה ומישאל. יתברך ה' אלקי צבא צגא-אמלך. יתברך ה' אלקי ציון וירושלים. יתברך ה' אלקי הכהנים והנביאים. יתברך ה' אלקי הראשונים והאחרונים. יתברך ה' אלקי הצדיקים והברים. הללויה שבח לה'" (התרגום על פי "ספר הפלשים" מאת א"ז אשכולי).

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{xxxii}

יום הכיפורים (המכונה בלשון הדיבור יום כיפור או בקצרה כיפור) נחשב ליום הקדוש ביותר בשנה, "שבת שבתון" בלשון התורה (על אף שמבחינת חומרת העונש על חילול היום, השבת חמורה ממנו), וחל בעשרה בתשרי. במוקד היום עומדות התשובה והסליחה, ועל פי ציווי התורה יש להתענות ביום

זהו הצום היחיד שאינו נדחה מפני השבת. על פי חז"ל, ביום הכיפורים, לאחר שמושה רבנו שהה בהר סיני 40 יום, שהחלו בראש חודש אלול, נמחל ונסלח לישראל חטא העגל, ומשה ירד מסיני עם הלוחות השניים. הרמב"ם מגדיר את יום הכיפורים כ"זמן תשובה": "יום הכיפורים הוא זמן תשובה לכול, ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל. לפיכך חייבין הכול לעשות תשובה ולהתוודות, ביום הכיפורים."^{xxxiii} רעיון התשובה מוזכר בתורה בכמה מקומות, ובפסוקים רבים בספרי הנביאים. יום הכיפורים על פי תפיסת חז"ל הוא היום המרכזי לסליחה, למחילה ולטהרה, שבו האל מוחל וסולח לעוונות עמו ישראל. כיוון שאין מחילה ללא תשובה, מוקדש יום זה לעקירת החטאים ולפתיחת דרך חדשה. הוגים רבים דנו בשאלה הגדולה של התשובה, כיצד מעשה החטא שהאדם עשה יכול להתבטל ולהתפוגג כלא היה, אף שהדבר כבר נעשה, ולעתים אף יש לו תוצאות ורישומים בעולם, אך ברור הוא שרעיון התשובה הוא רעיון יסודי ביהדות, הכרוך עם חג זה.

לא ברור מה היה טיבו של יום הכיפורים בתקופות קדומות. אופיו הקדום של החג נסוב ברובו סביב העבודה בבית המקדש, ויש המחלקים בין הצום לבין יום הטיהור של המקדש. במגילת המקדש, יום הכיפורים נתפס כיום של טיהור המקדש, אך במקורות חז"ל יום הכיפורים מופיע גם כיום של חניכת המקדש והכהן הגדול. למעשה, במקרא מוצג יום זה כיום שבו מכפרים על המקדש מטומאות בני ישראל, ונראה כי כפרתם של בני ישראל נועדה "לנקות" אותם כדי לאפשר את המציאות שבה שוכנת נוכחות א-לוהית תמידית בתוך עם שמטבע הדברים חוטא. ביום זה נהג במקדש סדר יום מיוחד, שבמרכזו הכהן הגדול, אשר נכנס – בפעם היחידה בשנה – אל תוך קודש הקודשים, המקום המקודש ביותר במקדש, שאסור בכניסה לכל אדם לבד מהכהן הגדול ביום הכיפורים. עבודת יום הכיפורים כללה הקרבת קורבנות מיוחדים: פר לחטאת ואיל לעולה, ושני שעירים שעליהם נערך גורל – שעיר אחד משולח לעזאזל ושעיר אחד מוקרב. את דם הפר ודם השעיר מזים לפני ארון הברית בקודש הקודשים ועל הפרוכת בהיכל. הכהן הגדול מתוודה כנגד השעיר והפר על עוונותיו, על עוונות אחיו הכהנים ועל עוונות עם ישראל.

עבודת כהן גדול המיוחדת ליום הכיפורים נעשית בבגדי לבן – ארבעה בגדים פשוטים מבוד, לעומת בגדיו הרגילים של הכהן הגדול – בגדי זהב. העבודה בבגדי לבן מבטאת את הניקיון שבא אחרי כפרת החטאים וההתבטלות הגמורה בפני האלוקים.

התורה מצווה על עינוי ביום זה, ככתוב (ויקרא טז, כט): "וְהָיְתָה לְכֶם, לְחֻקַּת עוֹלָם. בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ תַּעֲנִנוּ אֶת-נַפְשֹׁתֵיכֶם, וְכָל-מְלֶאכֶה לֹא תַעֲשׂוּ הָאֲזָרָח, וְהַגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם." מהות העינוי התפרשה בדברי חז"ל במשנה (יומא ח, א) והיא כוללת חמישה איסורים: אכילה ושתייה, סיכה (סיכת הגוף בשמן), רחיצה, נעילת הסנדל (נעילת נעל עור) ותשמיש המיטה (קיום יחסי אישות). על פי חלק מהדעות, רק אכילה ושתייה אסורות מן התורה, ושאר העינויים מקורם באיסור חכמים. יום הכיפורים מכפר על עבירות שבין אדם למקום (לאל), אך על עבירות שבין אדם לחברו אין כפרה מהאל עד שיפייס את חברו, כך לפי חז"ל. משום כך נוהגים האנשים לפייס איש את רעהו לקראת יום זה. בימי המשנה

נהוג היה ביום זה ובט"ו באב לחפש בנות זוג במחולות הכרמים, כפי שנאמר במשנה: "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות... וחולות בכרמים... מי שאין לו אשה נפנה לשם." xxxiv יש שנותנים טעם, מפני שביום הזה האדם נקי ושמח יותר, על כן ראוי הוא ביותר לחפש בו בת זוג. xxxv

מאיזה גיל חייבים ילדים בתענית?

הלכה אתיופית

כולם צמים, גם הילדים מגיל שבע היו חייבים להתענות.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{xxxvi}

ילדים קטנים, היינו בנים ובנות שנתיים לפני גיל מצוות, חייבים לצום יום שלם. תענית זו היא מצווה מדברי חכמים מדין חינוך ונקראת "תענית השלמה", וכל זאת בתנאי שאין להם מניעה בריאותית להתענות. מארבע שנים לפני גיל מצוות עד שנתיים לפני גיל מצוות דוחים להם את הארוחות לשעה מאוחרת יותר, ואסור להם להתענות יום שלם – גם זו מצוות חכמים מדין חינוך ונקראת "תענית שעות". לילדים צעירים יותר אין מאחרים את הארוחות, ויש פוסקים המחמירים מאוד בכך וסבורים שיש בכך אף איסור.

המנהג המומלץ בארץ ישראל

יש לנהוג ככל ישראל, שחייבים לצום מגיל 13 בלבד. יש להימנע מלחייב את הילדים הקטנים לצום כפי שנהגו באתיופיה. עם זה, ילד מגיל חינוך ומעלה הרוצה לצום אין למנעו.

יום הכיפורים – שמח או נורא ואיום?

הלכה אתיופית

ליום הכיפורים באתיופיה שתי משמעויות הפוכות: מחד גיסא הוא יום של סליחה וכפרה, צום ותענית, ומאידך גיסא הוא יום שמח ביותר, יום שכולם ציפו וחיכו לבואו.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית

גם במסורת התלמודית היתה ליום הכיפורים משמעות כפולה. מחד גיסא תענית ועבודת הכהן הגדול בבית המקדש ומאידך גיסא שמחה ומחולות בכרמים כפי שמוסרת לנו המשנה במסכת תענית. הטעם לשמחה זו הוא שביום הכיפורים ניתנו למשה שני הלוחות, ובכך נמחל חטא העגל, לכן מתכפרים בו עוונותיהם של ישראל. סיבה נוספת היא שבימים אלה, ובהם יום הכיפורים, חנכו את בית המקדש

הראשון שנבנה על ידי שלמה (דברי הימים ב' ז, ח-י). לאחר החורבן התמעט מוטיב השמחה, והודגש והובלט יותר ויותר מוטיב יום הדין.

המנהג המומלץ בארץ ישראל

ינהגו כפי שנהגו באתיופיה. יום זה הוא יום חג המלא בשמחה. המתפללים בנוסח האתיופי בנוכחות קייסים רשאים להשתמש בכל הכלים (תופים, מצלתיים, מקל, צ'ירה ועוד) ששימשו את המנהיגים הרוחניים במהלך יום הכיפורים. אך מי שמתפלל בנוסח אחר אינו רשאי לעשות כן.

יום הכיפורים שחל בשבת

הלכה אתיופית

כשיום הכיפורים חל בשבת, על פי מנהגם של יהודי אתיופיה יש לקדש ולאחר הקידוש לטעום מעט כדי לא לפגוע בקדושת השבת, לאחר מכן ממשיכים את הצום על מנת לא לפגוע בקדושת יום הכיפורים.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{xxxvii}

בעוד שהקהילה האתיופית בחרה לקיים את שתי הקדושות, ההלכה התלמודית קובעת שיש לצום גם בשבת.

המנהג המומלץ בארץ ישראל

נראה שהפרשנות האתיופית המבקשת לציין את שתי הקדושות מקורה במסורת עתיקה. לכן יש להמליץ ביום הכיפורים החל בשבת, שהקהילה האתיופית תמשיך במנהגה. לקדש על הלחם או על היין אף ביום הכיפורים שחל בשבת, בתנאי שייתנו לילדים מתחת לגיל שבע לאכול או לשתות (כמו בברית מילה שחלה ביום כיפור). על המבוגרים להימנע לטעום אפילו מעט מאוד. יש המציעים לנהוג כמנהג הרמב"ם, לקדש לפני כניסת יום הכיפורים החל בשבת מפלג המנחה בזמן סעודה מפסקת (הרב נחום רבינוביץ' שליט"א). בדרך זאת אפשר להמשיך לשמור את המסורת מחד גיסא, ומאידך גיסא לא לחלל את יום הכיפורים.

חג הסוכות

הלכה אתיופית

חג הסוכות הנקרא "בעל מצלת" נחוג ככתוב בתורה: "בחודש השביעי בחמישה עשר יום לחודש", היינו בט"ו בחודש תשרי. אנשים מהכפר היו מתנדבים לבנות סוכה בחצר בית הכנסת. הם בנו סוכה גדולה מאוד, לכל הכפר. הסוכה היתה בנויה מעץ ואף פעם לא מברזל; לא מטעמים הלכתיים אלא

משום שהעץ מצוי יותר, או שלא חשבו לבנות סוכה מברזל. בערב סוכות התכנסו כולם בחצר בית הכנסת. הכהנים נשאו תפילה מיוחדת לכבוד חג הסוכות. היום הראשון של חג הסוכות יום קודש הוא ואסורה בו המלאכה, ככתוב בתורת משה הנביא. בשאר הימים עשו עבודות בית כגון בישול ואפילו אספת יבול מן השדה, או הליכה ברגל או רכיבה על חמור לקניות. היום השמיני היה אסור בכל מלאכה. יום זה היה קודש כמו היום הראשון של החג. בפועל, רק ביום הראשון הקפידו לשבת בסוכה, בשאר הימים לא נהגו לשבת בסוכה.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{xxxviii}

הציווי לחגוג את חג הסוכות, הנקרא גם "חג האסיף", מצוין בכמה מקומות בתורה (שמות כג, טז; שם לד, כב; ויקרא כג, לג-מג; דברים טז, יג-יז), בספרי הנביאים (מלכים א' ח, ב; יחזקאל מה, כה) ובכתבי חז"ל. בספרי הנביאים הוא נקרא סתם "חג" (מלכים א' ח, ב; נחמיה ח, יד). מצוות הסוכה היא לזכר הסוכות שהקב"ה הושיב בהן את עם ישראל, בהוציאו אותם ממצרים. התנא רבי אליעזר מפרש שאותן סוכות היו ענני הכבוד, שסוככו והגנו על בני ישראל בעת הליכתם במדבר. הגר"א מווילנא מחזק את פירושו של רבי אליעזר ואומר שביום הכיפורים, שחל ב' בתשרי, ירד משה רבנו מהר סיני עם שני הלוחות. למחרת, ב' בתשרי, הוא הקהיל את העם וציווה עליהם: "קחו מאתכם תרומה לה' כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' זהב וכסף ונחשת" (שמות לה, ה). אחר כך כתוב: "והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר" (שמות לו, ג); המילה "בקר" כתובה כאן פעמיים, והפירוש הוא שבני ישראל הביאו את נדבותיהם במשך יומיים, ב"ב ובי"ג בתשרי. למחרת, ב"ד בתשרי, קיבלו האומנים לידיהם את התרומות, ובט"ו בתשרי החלו להקים את המשכן, ואז חזרו ענני הכבוד לסוכך על העם – לכן אנו מקימים סוכות בט"ו בתשרי לזכר אותם ענני כבוד. דעה אחרת היא של התנא רבי עקיבא, הסובר שמצוות סוכה נועדה להזכיר לנו את הסוכות שבני ישראל הקימו בעת חנייתם במדבר.

המנהג המומלץ בארץ ישראל

ינהגו כמנהג כלל ישראל. כל אחד ישתדל לבנות סוכה פרטית לבני משפחתו. עם זה, רצוי לבנות סוכה גדולה בחצר בית הכנסת ולקיים לפחות שתי סעודות בתוך הסוכה.

ארבעת המינים

הלכה אתיופית

מצוות ארבעת המינים לא נהגה באתיופיה. אף שהקהילה הכירה את פסוקי התורה בדבר לקיחת ארבעת המינים, לא נהגו ליטלם כפי שנהוג היום בעולם התלמודי. אולם נהגו להניח ענפי ערבה או תמר על סכך הסוכה שהיתה בנויה בחצר בית הכנסת. שאלתי את כהני הקהילה לפשר מנהג זה ולא היתה להם תשובה ברורה ואחידה. כמו כן נהגו להביא לסוכה מספר מיני קטניות – תירס, פלפל, אפונה. הכהנים היו

מברכים על הקטניות, ורק לאחר הברכה היו רשאים האנשים לאכול מהתבואה החדשה אף בבית הפרטי.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{xxxix}

התורה מצווה על לקיחת "ארבעת המינים" בחג הסוכות, ככתוב: "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפית תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים" (ויקרא כג, מ). בספרות חז"ל נקראת מצווה זו "מצוות לולב", כי הלולב הוא הגבוה והבולט מבין ארבעת המינים. לפי המסורת הפרושית, מצווה זו אינה קשורה למצוות סוכה, אולם אצל השומרונים והקראים משמשים מינים אלו לסיכוך הסוכה. ניתן להביא ראיה לדבריהם מהוראת עזרא לעם: "צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשת סכת ככתוב" (נחמיה ח, טו). לדעת הרמב"ם, הטעם למצווה הוא שארבעת המינים מבטאים את שמחת הכניסה לארץ ישראל הפורחת והירוקה, שיש בה עצי פרי וסרק, לאחר חיים במדבר ובשממה ללא עצים, וכנראה ארבעת המינים היו מצויים ביותר בארץ בעת ההיא. אחרים מסבירים שבימי חג האסיף האדם עלול לטעות ולחשוב שבכוחו ובכישרונותיו הגיע לעושר, ולכן עליו לקחת מהיבול שצומח באותה העת ולהניפו לקב"ה, כדי להביע תודה על שפע היבול. טעם אחר למצווה זו הוא שארבעת המינים מסמלים את ארבעת האיברים החשובים באדם: אתרוג – לב, לולב – עמוד שדרה, הדס – עיניים וערבה – פה, והאדם חייב, דווקא בעת שמחה, להשגיח שאותם איברים לא יסיטו אותו מדרך הישר, לפיכך נטילתם מזכירה לאדם שעליו להשתמש באיברים הללו לאמונה בה'. המדרש רואה בארבעת המינים רמז לעם ישראל: האתרוג, יש בו טעם וריח, והוא מייצג את הצדיקים שיש בהם תורה (טעם) ומעשים טובים (ריח); הלולב אין בו ריח אך יש בפריו – פרי התמר – טעם, והוא מייצג את אלה שיש בהם רק תורה ולא מעשים טובים; בהדס יש רק ריח, והוא מייצג את אלה מעם ישראל שיש בהם רק מעשים טובים; ובערבה אין טעם ואין ריח, והיא מייצגת את הרשעים. לקיחתם באגודה אחת מלמדת על השאיפה לאחדות העם, שיש בכוחה לכפר על העם כדברי המדרש: "יקשרו כלם אגודה אחת והם מכפרים אלו על אלו."^{xl}

המנהג המומלץ בארץ ישראל

הדור הראשון רשאים להמשיך במנהגם. ברם, בדור השני רצוי מאוד לאמץ את מה שנהוג בכל קהילות ישראל. אין עדיפות למנהג ספציפי, רשאים לאחוז בכל מנהג שירצו.

שמיני עצרת – שמחת תורה

הלכה אתיופית

לא נחוג. אולם לפי עדותם של כמה קייסים, ביום השמיני של סוכות אחד הכהנים הצעירים היה מחזיק בספר ה"אורית" ועובר לפני הקהל, הכהנים היו נושאים תפילת שמחה, על פי קצב מיוחד הדומה לקצב יום הכיפורים, והיו רוקדים לפני התורה. יש לציין שפעם בשנה, בחג הסיגד, הוציאו את ספר התורה

מחוץ לבית הכנסת ועלו איתו להר.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית

שמיני עצרת הוא חג מקראי, אחד ממועדי ישראל, והוא חל בכ"ב בתשרי. המקרא (במדבר כט) מציין את החג מיד לאחר חוקי חג הסוכות:

וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם, כָּל מְלֹאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ, וְחַגְתֶּם חַג לַה' שְׁבַעַת יָמִים... בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי – עֲצַרְתָּ תִהְיֶה לָכֶם, כָּל מְלֹאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ.

אף שהתורה מציינת אותו כיום השמיני של סוכות, אין נוהגים בו מצוות חג הסוכות והוא נחשב חג בפני עצמו. לחג זה אין סמלים אופייניים כמו לפסח ולסוכות. על פי מדרש חכמים, מהותו של החג טמונה בשמו המקראי – "עצרת". כאילו פונה הקב"ה לבניו ישראל ומבקש: עצרו, הישארו איתי עוד יום. אל תמהרו לשוב לביתכם. העולים לירושלים מתבקשים להתעכב יום נוסף, הוא היום השמיני.^{xli}

בארץ ישראל מציינים יום זה כ"שמחת תורה", זהו השם הפופולרי והמוכר יותר ליום זה. אולם אין מדובר באותו החג: שמיני עצרת הוא חג מקראי, ואילו שמחת תורה נקבע רק בימי הגאונים.

זאת ועוד, לחגים במקרא יש, מלבד המשמעות הדתית, גם צד חקלאי. חג הסוכות נקרא גם "חג האסיף": "וְחַג הָאֶסֶף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאֶסְפְּךָ אֶת-מַעֲשֵׂיךָ מִן-הַשָּׂדֶה" (שמות כג, טז). תקופה זו היא תחילת ימות הגשמים בארץ ישראל, לכן נהוג בשמיני עצרת לומר את תפילת הגשם המציינת את תחילת עונת הגשמים ולבקש שנה ברוכה. בימי בית שני היו מנהגים נוספים הקשורים במים, כגון ניסוך המים, שמחת בית השואבה ואמירת הושענות. יסודם של מנהגים אלו קדום ככל הנראה.^{xlii}

המנהג המומלץ בארץ ישראל

הדור הראשון ימשיכו לנהוג כמנהגם באתיופיה, לדור השני יש להמליץ לנהוג כפי שנוהגים בכל קהילות ישראל.

חג הסיגד (מהללה)

הלכה אתיופית

מקור החג

המקור התנ"כי לחג הוא בספר נחמיה:

ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל כל העם היה וכפתחו עמדו כל העם; ויברך עזרא את ה' האלוקים הגדול ויענו כל העם אמן אמן במועל ידיהם ויקדו וישתחוו לה' אפים ארצה.^{xliii}

ויקומו על עמדם ויקראו בספר תורת ה' אלהיהם רבעית היום ורבעית מתודים ומשתחווים לה'.

זמנו של החג

במשך דורות רבים נחוג החג בכ"ט בחשוון, 50 ימים לאחר יום הכיפורים.^{xlv}

חג הסיגד מגשר בין חשבון הנפש של הפרט, שזמנו יום הכיפורים, לבין מקור האסון המרכזי של עם ישראל – הגלות, שבאה בגלל היעדר יחסי אנוש מתוקנים. הנחת המוצא אומרת שכדי להיות ראוי לעלייה לירושלים אין די בצום יום הכיפורים, בתיקון בתחום האישי. יש לקיים במשך שבועה שבועות ספירה של ימים המוארים באור החזק של התשובה האישית והכפרה של יום הכיפורים. ביום החמישים, עם סגירת המעגל השלם של ספירה זו, עלינו לשוב אל חוויית יום הכיפורים, אך הפעם – כקולקטיב שעבר חוויה מתקנת ועלייה במתח הערכי, האישי והחברתי.

משמעותו של החג

נציין מספר משמעויות הקשורות לחג:

- א. הסיגד מזכיר את מתן תורה בהר סיני כיסוד הברית עם ה'.
- ב. בחג מציינים את חידוש הברית על ידי הגולים שחזרו לירושלים בימי שיבת ציון.
- ג. הסיגד משמש הזדמנות להזכיר ל"ביתא ישראל", המרוחקים משאר עם ישראל, את הצורך להיות נאמנים למצוות, לתורה ולירושלים, על אף הסבל הכרוך בכך.
- ד. החג מהווה הזדמנות ל"ביתא ישראל" להכיר בתשובה, להפגין את נאמנותם לברית ולפנות בצום ובתחינה לאביהם שבשמים.
- ה. הסיגד מביא לפיוס בין אנשים. הוא יוצר תחושה של אחדות ושל ביטחון.

ההכנות לסיגד

יום לפני הסיגד התכוננו כולם, מקטן ועד גדול, בהתרגשות רבה לקראת יום המחר. נהוג היה להכין את בגדי החג, ולכבסם.^{xlvi} ה"כהנים" שחטו פרות וכבשים והכינו את הבשר לסעודה החגיגית בתום יום הסיגד, וכולם התאספו בכפרים המרכזיים שבהם קיימו את החג. כדי להגיע בזמן נאלצו לפעמים לצאת למסע ממושך של כמה ימים.^{xlvii} בערב החג נהוג היה להתפלל תפילות מיוחדות לכבוד החג.

מיקום הסיגד

את הסיגד קיימו תמיד על הר גבוה. לעניין הזה ישנם שני הסברים:

- דרך זו ממחישה ומשחזרת את עליית משה להר סיני ביום מתן תורה.
- מקום גבוה נחשב ונתפש כמקום טהור.

לפני תחילת התפילה נהגו ה"כהנים" או זקני העדה לעלות למקום התפילה בהר, לוודא שהוא נקי וטהור, ולחזק את הגדר שהקיפה את המקום. בחלק הקדמי של הגדר הוכן מקום להנחת ה"אורית".

יום הסיגד

בבוקר השכם, כל בני הכפר והאורחים שהגיעו טבלו בנהר ולבשו את בגדי החג הנקיים. כולם התאספו, כאיש אחד בלב אחד, הכהנים הוציאו את ה"אורית" בשירה, והנשים השמיעו קולות שמחה. כך, כאשר ספר ה"אורית" צועד בראש השיירה, היו צועדים במעלות ההר. חלק מן העולים אל ההר נשאו על גבם או על ראשם אבן כדי לציין הכנעה והתבטלות לפני הקב"ה. בהגיעם למקום התפילה פתחו הכהנים בתפילות היום. התפילה לוותה בתנועות ידיים.^{xlvi} וכך היה סדר התפילה:

א. תפילות על ירושלים ועל הרצון להשתחוות לקב"ה בירושלים.

ב. פניית הכהן הראשי אל הקהל לשמור על חוקי התורה.

ג. קריאה מה"אורית":

- סיפור התגלות הקב"ה בהר סיני.
- קריאה בספר נחמיה ט – חידוש הברית בין העם לבין ה' בימי שיבת ציון.
- קריאת הברכות והקללות מספר ויקרא כו ומספר דברים כז-כח.

הכהנים תרגמו את הדברים משפת הגעז לשפה המדוברת – אמהרית או תיגרית. לקראת סיום כולם מבקשים סליחה ומחילה על חטאיהם, כורעים על ברכיהם ומשתחוים ארצה תוך כדי פרישת כפיהם אל השמים. אחר כך תוקעים בחצוצרות ואומרים: "כשם שזכינו לחגוג את החג השנה, כך נזכה לקיים אותו בשנה הבאה בירושלים." היום נחתם כאשר יורדים מן ההר בשמחה ובריקודים אל בית ה"צלוח", ושם מתקיימת סעודת המצווה שחותמת את היום הנשגב, את חג הסיגד. מתוך תפילה לירושלים:

הינשאי ירושלם	"הללויה שבח לה'
שערי ירושלם	תיבנה חומתך, ירושלם
דרכי ירושלם	אליך תפנה תפלה בירושלם
בתוככי ירושלם	בתוך משפטך, ירושלם
תשבו, ירושלם	הרם קרן ירושלם
שמעו, ירושלם	ושפך דמם סביב ירושלם

(התרגום על פי "ספר הפלשים" מאת א"ז אשכולי)

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית

ישנה טענה בקרב הציבור שחג הסיגד הוא חג פרטיקולרי מקומי שהתפתח באתיופיה, ומעולם לא היה ידוע בשום מקום אחר בקהילות ישראל. להערכת, חג הסיגד היה ידוע בתקופה הקדומה בעם ישראל כולו, אבל הנסיבות ההיסטוריות השכיחו חג זה בעוד שבאתיופיה מנהג זה נשמר. להלן מקור תלמודי אשר מצביע על קיום מנהג זה בעבר בכל קהילות ישראל: "א"ר יהושע בן לוי ראויה היתה העצרת של חג שתהא רחוקה חמשים יום כנגד העצרת של פסח, אלא עצרת של חג על ידי שהן יוצאים מן הקיץ לחורף לית ביומיהו דייזלון וייתון, משל למה"ד למלך שהיו לו בנות הרבה, מהן נשואות במקום קרוב, ומהן נשואות למקום רחוק, יום אחד באו כלם לשאול שלום המלך אביהם, אמר המלך אלו שנשואות במקום קרוב אית בעונתה למיזל ולמיתי, ואלין שנשואות במקום רחוק לית בעונתה ליזיל ולמיתי, אלא עד דאינון כלהון אצלי הכא נעבד כלן חד יום טב ונחדי עמן, כך עצרת של פסח עד דאינון נפקין מהחורף לקיץ אמר הקב"ה אית ביומא למיזל ולמיתי, אבל עצרת של חג על ידי שהן יוצאין מהקיץ לחורף, ואבק דרכים קשה, וידות דרכים קשות, לפיכך אינה רחוקה חמשים יום, אמר הקב"ה לית ביומא למיזל ולמיתי, אלא עד דאינון הכא נעבד כלן חד יום טב ונחדי, לכך משה מזהיר לישראל ואומר להם (במדבר כט) ביום השמיני עצרת תהיה לכם, הוי אומר מה יפו פעמיך בנעלים.^{xlix} אמנם מדרש זה טוען שהספירה מתחילה מיום הסוכות ולא כפי שנוהגים יהודי אתיופיה, המתחילים את הספירה מיום הכיפורים, ובכל זאת לדעתי יש בו ראייה טובה מאוד.¹

המנהג המומלץ בארץ ישראל

יהודי אתיופיה ימשיכו לציין את הסיגד, שהוא חג קדום, ואולי נהג אף בכלל ישראל. יתרה מזאת, אנו עם ישראל היושב בציון, זקוקים מאוד למסרים ולמוקדים שעמדו סביב חג הסיגד באתיופיה. אהבה ואחדות, כריתת ברית עם אלוקי ישראל וירושלים, הם רלוונטיים תמיד.

חגים בתר-מקראיים

הלכה אתיופית

ככלל, חגים אלה לא היו מוכרים באתיופיה, כיוון שנתקנו אחר חתימת התנ"ך.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{li}

החגים הבתר-מקראיים הם חנוכה ופורים, שנקבעו לאחר חורבן בית המקדש הראשון, ויום העצמאות ויום ירושלים, שנקבעו לאחר הקמת המדינה – יום העצמאות נקבע לרגל הקמת מדינת ישראל בה' באייר תש"ח (1948), ויום שחרור ירושלים נקבע לרגל שחרור ירושלים במלחמת ששת הימים בכ"ח באייר תשכ"ז (1967). ימי אבל וזיכרון אחרים הם יום כ"ז בניסן – יום השואה והגבורה, ויום ד' באייר – יום הזיכרון לחללי צה"ל. בין החכמים בדורנו קיימת מחלוקת אם לראות את הימים הללו גם כמועדים

דתיים. היהדות הדתית-לאומית, המודרכת על ידי הרבנות הראשית לישראל, רואה מועדים אלה גם כמועדים דתיים. לעומתם קיימת ההשקפה של החרדים, המודרכים על ידי מועצת גדולי התורה, ושל "נטורי קרתא", המודרכים על ידי בית דין צדק (ראשי תיבות: בד"ץ) של העדה החרדית, הגורסת שאין כל משמעות דתית לימים אלה, ואין לכלול אותם במועדי ישראל. ישנם מועדים נוספים שנזכרו בספרות חז"ל, אולם לא נקבעו בהם מצוות מיוחדות, אלא נהגו בהם מנהגים שונים אשר הובאו אחר כך גם בשולחן-ערוך. ימים אלה הם: ט"ו בשבט, ל"ג בעומר וט"ו באב. יש גם ימי שמחה עממיים של קהילות אחדות שלא נזכרו שם כלל, כגון הסהרנה והמימונה.

המנהג המומלץ בארץ ישראל

על הדור השני לקבל את כל החגים הבת-מקראיים שתוקנו על ידי חז"ל ורצוי שאף הדור הראשון יעשה כן.

חנוכה^{lvi}

הלכה אתיופית

חג זה לא היה ידוע באתיופיה. רק בשנים האחרונות הובאה המסורת של חג החנוכה לכפרים.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{lvii}

בתאריך כ"ה בכסלו מתחילים שמונת ימי החנוכה. ימי החג הם ימי שמחה על טיהור המקדש וחנוכת המזבח על ידי יהודה המקבי בשנת 164 לפנה"ס, לאחר שניצח את היוונים ובעלי בריתם היהודים המתיוונים. כדי להבין את הרקע למאבק ביוונים יש לחזור אחורה לשנת 333 לפנה"ס. בשנה זו כבש אלכסנדר מוקדון את המזרח התיכון, ובכלל זה גם את ארץ ישראל. כך החל תהליך המיזוג של תרבויות המזרח והמערב הנודע בשם "התרבות ההלניסטית". מאפייניה הבולטים היו התפתחות לשון משותפת, טשטוש ההבדלים הלאומיים, טיפוח האינדיווידואליזם, היינו השקפה הרואה באישיות היחיד את יסוד החברה, ושינוי בתפישת המדינה. עשרות ערים יהודיות הפכו לערי מדינה, כדוגמת הערים היווניות הנקראות "פוליס". ה"פוליס" נוהלה על ידי אספת העם ופקידים נבחרים, הביטחון נשמר על ידי חיל האזרחים, ובעיר התנהלו חיי תרבות בעלי צביון יווני: הוקמו תיאטראות, התקיימו תחרויות ספורט, ולילדי התושבים ניתן חינוך אזרחי ברוח התרבות היוונית. יהודי ארץ ישראל מהשכבות העשירות והמיוחסות, ובעיקר משפחות הכהנים, סיגלו לעצמם מאפייני תרבות זו, וכך רכשו את אמונם של השליטים היוונים-הלניסטים, והופקדה בידיהם האחריות לעבודת המקדש. המון העם ראה במעשיהם אלה התבוללות וחילול היהדות, ופרצו חיכוכים בין האצולה הכהנית המתיוונת להמון העם. המתרחשות הגיעה לשיאה בימי אנטיוכוס אפיפנס, שמלך בשנים 175-164 לפנה"ס. הכהנים השתתפו בתחרויות ספורט בירושלים, שהפכה זמן קצר לפני כן ל"פוליס" יוונית, והזניחו את עבודת המקדש, כמתואר

בספר מקבים :

עד אשר לא היו הכהנים מוכנים לעבודת המזבח ובכזותם את המקדש ובחדלם מעסק בקורבנות השתדלו להשתתף במשחקי הפליסטרה אשר לא כתורה אחרי קריאת הדיסקוס והדברים המכבדים על האבות חשבו לאפס ודעות היוונים נראו להם כיפות ביותר.^{liv}

בקרב המון העם התעוררה תסיסה כלפי המתיוונים, שהתפתחה אט-אט למרד. בשנת 167 לפנה"ס גזר אנטיוכוס אפיפנס גזירות דתיות: הוא אסר את קיום מצוות התורה וכפה על היהודים פולחנים אלייליים ומאכלים אסורים. למשל, יהודי שמל את בנו או שמר שבת הומת, ובית המקדש חולל ונקרא על שמו של זאוס האולימפי. יהודים מסרו את נפשם על קידוש ה', והמרד התפשט והונהג על ידי מתתיהו החשמונאי ובניו. לאחר מותו עברה מנהיגותו לבנו יהודה המכונה מקבי, ובכ"ה בכסלו שנת 164 לפנה"ס הוא כבש את ירושלים, טיהר את המקדש ומסר את עבודת המקדש למתנגדי המתיוונים. את טיהור המקדש חגגו במשך שמונה ימים, ולזכר טיהור המקדש וחנוכת המזבח נקבע לדורות לחגוג ולציין ימים אלה בהלל ובהודיה ובהדלקת נרות בכל יום.

את הדלקת הנרות בחנוכייה אנו פוגשים בימי הביניים. את החנוכיות עיטרו בעיטורים מגוונים והן נעשו ממתכות שונות על פי המצב הכלכלי באותה תקופה. בזמן הדלקת הנרות, לאחר סיום הדלקת הנר הראשון, אומרים את התפילה "הנרות הללו", הנזכרת במסכת סופרים, כדי לפרסם את ההלכה שאסור להשתמש בנרות לשום תכלית, ואפילו לדבר קדושה ומצווה כמו לימוד תורה.

המנהג המומלץ בארץ ישראל

יש לנהוג כמנהג כלל ישראל. היום הקהילה כולה אימצה מנהג יפה זה של חג החנוכה, וגם בבתיהם של יוצאי אתיופיה דולקים נרות חנוכה. התופעה הזו מוכיחה את ההבחנה שעשה הרדב"ז בין יהודי אתיופיה לקראים בפסיקתו המפורסמת: "מכל מקום מסתברא לי דהני מילי אלו שהם דרים בתוך הרבנים ורואים דברי חכמים ומלעיבים ומלעיגים עליהם, על אלו ועל כיוצא בהם אמרו 'מורידין ולא מעלין' והם המשפחה הארורה אשר כתב הרמב"ם ז"ל, אבל אלו הבאים מארץ כוש הם משבט דן בלי ספק, ומפני שלא היו ביניהם חכמים בעלי קבלה תפסו להם פשטי הכתובים, אבל אם היו מלמדים אותם לא היו פוקרים בדברי רבותינו ז"ל, והוי כתינוק שנשבה לבין העכו"ם."^{lv} הווי אומר, כאשר יהודי אתיופיה ישוּבו לארץ ישראל ודאי שלא יתנגדו לקבל מצוות שעברו בעל-פה דרך המשנה והתלמוד. מצוות חנוכה היא אכן דוגמה טובה לכך.

פורים

הלכה אתיופית

הקהילה לא הכירה את חג הפורים, כפי שנחוג היום בעולם היהודי. אבל היא חגגה אותו בדרכה-שלה.

יש לציין שמגילת אסתר מופיעה, בשלמותה, בשפת הגעז. יהודי אתיופיה צמו במשך שלושה ימים "צום אסתר", ובלילות אכלו מעט לצורך הקיום הגופני. זה היה פורים באתיופיה, יותר מזה לא עשו. לשאלתי, מדוע לא נהגו שמחה ומשתה, שהרי סוף כל סוף זה כתוב במגילה? שמעתי מספר תשובות: א) הקהילה רצתה לנהוג משתה ושמחה, אך בפועל לא נהגו משום שהשמחה האמיתית היא בירושלים ולא בגלות; ב) יש אומרים: האיגרות הראשונות המבשרות על השמדת היהודים הגיעו לאתיופיה, והאיגרות השניות המבשרות על המהפכה לא הגיעו לאתיופיה; ג) תשובת סבי מורי: "אנו ידענו על כל הטובות שגמלנו ה', אבל הסיבה לאי-קיומה של השמחה היתה הפחד מהגויים. לא רצינו להתגרות בגויים." הוא הוסיף ואמר: "אנו היינו נתונים בקשיים, במצוקה, במשך שנים ופתאום להתחיל בשמחה ובצהלה בתוך כפרנו, היה זה מעורר עניין גדול אצל שכנינו הנוצרים, לרעה." ועוד אמר סבי ז"ל: "שמחת פורים היתה פנימית, עמוק בלבנו פרצה בנו שמחה גדולה... לבה של קהילתנו יכול ומסוגל להכיל בתוכו את שמחת הפורים, גם ללא ביטוי חיצוני. אנו יכולים לשמוח ולרקוד בשמחה גדולה בשקט."

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{lvi}

אף שאסתר ביקשה מהמלך לבטל את גזירת השמדת היהודים שנחתמה בטבעתו (אסתר ג), המלך לא היה יכול למלא את בקשתה, כי לפי החוקה הפרסית "כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב" (שם ח, ח), לכן הזדרזו לשלוח איגרות על ידי רצים. רכבי הרכש (= סוסי הדואר המהירים) האחשתרנים יצאו מבוהלים ודחופים (ח, יג), כדי להפיץ את האיגרות שתוכנן היה שבי"ג באדר מותר ליהודים להתקהל ולהגן על עצמם, להרוג את שונאיהם ולבוז את שללם (ח, יא). כשהאיגרות הגיעו ליהודים, הם ערכו משתה ויום טוב (ח, יז). בהגיע תאריך היעד, י"ג באדר, לחמו היהודים בשונאיהם והרגום, אך בביזה לא שלחו את ידם (ט, י), ובי"ד באדר עשו יום משתה ושמחה. חז"ל מפרשים ששלושת ימי הצום שצמו אז לביטול הגזירה היו בפסח, בסמוך לכתיבת האיגרות של המן בי"ג בניסן (ג, יב; ד, טז). ממקורות ספרותיים מאוחרים למגילה אנו לומדים שבארץ ישראל התענו במועדים שונים מאשר בבבל, ורק בתקופת הגאונים רווח בעם הנוהג להתענות בי"ג באדר (ראה להלן). מספרות חז"ל ניתן ללמוד שלא בנקל התקבל פורים בעם. היו שהתנגדו להנצחתו מחשש שיעורר את איבת הגויים, ובתקופה ההלניסטית ובתחילת התקופה הרומית הוא עדיין לא היה מקובל ומוכר. רק בשלהי ימי הבית השני התקבל פורים ורווח בעם, כפי שהדבר משתקף אצל יוסף בן מתתיהו: "על כן חוגגים גם כיום כל היהודים... את הימים האלה ושולחים מנות איש לרעהו."^{lvii}

המנהג המומלץ בארץ ישראל

ינהגו כמנהג כלל ישראל, שכן רוב הקהילה כבר חוגגת את חג הפורים כפי שמקובל בארץ. עם זה, מי מהדור הראשון, שירצה לצום שלושה ימים, רשאי בתנאי שלא תהיה פגיעה בנפש – פיקוח נפש דוחה את כל המנהגים. ובכלל יש למעט בצומות. עם זאת בדור השני יש להורות שיקבלו את המנהגים הנהוגים בימי הפורים.

מתי חלה תענית אסתר?

הלכה אתיופית

שלושת ימי הצום חלו בפסח.

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{lviii}

“תענית אסתר” חלה בי”ג באדר. לפני שנכנסה אסתר למלך אחשוורוש לבקש ממנו שיסיר את גזירת ההשמדה של המן הרשע מעל העם היהודי, צמה אסתר שלושה ימים ואף ביקשה שכל העם יצטרף לתעניתה. על פי מסורת חז”ל, שלושת ימי התענית חלו בחג הפסח. המנהג הארץ-ישראלי הקדום היה להתענות שלושה ימים פרודים: שני, חמישי ושני שלאחר פורים, שכן בחודש ניסן אין להתענות מפני שהוקם בו המשכן ומפני חג הפסח. אולם המנהג הבבלי היה להתענות שלושה ימים פרודים לפני פורים, כשאחד מהם חל כנראה בי”ג באדר. אך בארץ ישראל לא נהגו כך משתי סיבות:

א. אין מקדימים פורענות.

ב. בתקופה מאוחרת יותר, בימי בית שני, היה יום י”ג באדר יום שמחה לרגל ניצחוננו של יהודה המקבי על צבא ניקנור במלחמתו ביוונים בשנת 161 לפנה”ס (מקבים א’ ז, מג-מט), ונאסר להתענות בו. יום זה צוין ברשימת הימים שנקבעו כימי שמחה בתקופת בית שני ונזכרו במגילת תענית כאחד הימים שאין צמים ומתאבלים בהם. לאחר החורבן בטלה מגילת תענית, לכן התפנה י”ג באדר, וגם בארץ ישראל הפך ליום תענית.

נראה שבמאות הראשונות לפנה”ס פסק רוב העם מלהתענות שלושה ימים מפני הקושי שבדבר, והעם קיבל את יום י”ג באדר כיום זיכרון לתענית אסתר. בתקופת הגאונים כבר רווח בעם המנהג להתענות בי”ג באדר ויש מסבירים שגם בזמן המגילה צמו היהודים בי”ג באדר, ביום שבו נלחמו באויביהם, ולזכר צום זה נתקנה תענית אסתר, ואף על פי שהתענית עצמה לא מפורשת במגילה, ניתן להניח שוודאי צמו והתפללו ביום זה כמו שמצינו בכמה מקומות שנהגו לצום ולהתפלל בשעת מלחמה (עיין משנה ברורה תרפו, ב).

המנהג המומלץ בארץ ישראל

יש לנהוג ככל ישראל.

מועדים נוספים

הלכה אתיופית

ימי זיכרון לתאריכי החגים

- היום העשירי בכל חודש הוא יום מיוחד. הביטוי העיקרי לכך ניתן בתפילה. באותו יום נאמרים קטעי תפילה מיוחדים, שבאים להזכיר את יום הכיפורים שחל בעשרה בתשרי.
- היום השנים-עשר מצוין בתפילות מיוחדות כזכר לחג השבועות שחל בשנים-עשר בסיוון.
- היום השישה-עשר בכל חודש מצוין לזכר חג הפסח שחל בתאריך זה בחודש ניסן.
- י"ח באלול – יום פטירת האבות.
- השבת השביעית מר"ח ניסן נקראת בפי הקייסים "יסנבת סנבת" – שבת של השבתות. יש לציין שמועדים אלו נשמרו בעיקר על ידי המנהיגים הרוחניים והשמגלוץ' (זקני הקהילה).

מה אירע בימים שנקבעו לתענית?

בעבר ובהווה בהלכה התלמודית^{lix}

י"ז בתמוז – ביום זה לפי המסורת אירעו חמישה דברים:

- א. משה רבנו שבר את לוחות הברית אחרי חטא העגל, שכן י"ז בתמוז חל 40 יום אחרי חג השבועות שבו עלה משה להר סיני, ובסוף 40 יום, כשבושש לרדת, חטאו ישראל בעגל.
- ב. בטל קורבן התמיד שהוקרב בבית המקדש, בשחרית ובין הערביים. מקורות חז"ל מלמדים שמאורע כזה התרחש בימי המצור של הבבלים על בית ראשון, ובימי מלכות יוון בזמן בית שני.
- ג. הובקעו חומות ירושלים על ידי הרומאים שצרו על ירושלים בימי בית שני, בשנת 70 לספירה. לפי התלמוד הירושלמי, גם בימי בית ראשון הובקעו חומות העיר בתאריך זה, וט' בתמוז, המצוין בירמיהו (נב, ו-ז) כיום ההבקעה, הוא "קלקול חשבונות" שנבע מטעות מחמת המצב.
- ד. אפוסטמוס שרף את התורה. זהותו של האיש אינה ידועה. יש המייחסים את המאורע לתקופה היוונית, לימיו של אנטיוכוס אפיפנס, שבספרי המקבים מסופר עליו ועל אנשיו שקרעו ושרפו ספרי תורה. יש המאחרים את המאורע לתקופה הרומית, כ-16 שנים לפני המרד הגדול, לימיו של הנציב הרומי קומנוס.

ה. הועמד צלם בהיכל. כנראה על ידי אפוסטמוס, אך יש הסבורים שהכוונה לצלם שהעמיד המלך מנשה בן חזקיהו במאה השביעית לפנה"ס.

ט' באב – לפי המסורת גם ביום זה אירעו חמישה דברים:

- א. נגזר על דור המדבר שלא ייכנס לארץ כעונש על חטא המרגלים.
- ב. נחרב בית המקדש הראשון בשנת 586 לפנה"ס על ידי חילותיו של נבוכדנצר מלך בבל.
- ג. נחרב בית המקדש השני בשנת 70 לספירה על ידי הרומאים בראשותו של טיטוס.
- ד. נחרבה העיר ביתר לאחר כישלון מרד בר כוכבא בשנת 135 לספירה.
- ה. העיר ירושלים נחרשה על ידי הרומאים לאחר מרד בר כוכבא, כדי להכשיר את הקרקע לבניית היכל ליופיטר במקום המקדש.

ג' בתשרי – צום גדליה. ביום זה, בשנת 582 לפנה"ס, נהרג גדליהו בן אחיקם במצפה. מיד אחרי חורבן בית ראשון התמנה גדליהו על ידי מלך בבל למושל ביהודה על שארית הפליטה שהחלה לחזור לחיי השגרה. אולם קבוצה של קנאים קיצוניים, בראשותו של ישמעאל בן נתניה, ראו בגדליהו בוגד ומשתף פעולה והרגוהו. עקב כך התפזרה שארית הפליטה, ואבדה התקווה לשיקום ירושלים ויהודה, וזאת ארבע שנים לאחר החורבן.

י' בטבת – תחילת המצור על ירושלים על ידי נבוכדנצר מלך בבל בשנת 588 לפנה"ס. המצור נמשך שנתיים, עד ט' בתמוז, ולפי גרסה אחרת עד י"ז בתמוז, שנת 586 לפנה"ס, ובתשעה באב בשנה זו חרב הבית הראשון. בשנת ה'תשט"ז (1956) קבעה מועצת הרבנות הראשית לישראל להתייחד ביום זה גם עם ששת מיליוני היהודים שהושמדו בשואה, אשר לא נודע יום מותם; להתפלל לעילוי נשמתם, להדליק להם נרות נשמה, לומר עליהם קדיש ולהתכנס לעצרות אבל וזיכרון. הרבנות הראשית בחרה דווקא ביום זה משום שהפגיעה בעם היהודי החלה בעשרה בטבת והגיעה לשיאה במאורעות השואה. לפיכך עשרה בטבת ידוע גם בשם "יום הקדיש הכללי".^{ix}

המנהג המומלץ בארץ ישראל

בעניין הצומות (לבד מצום תשעה באב) ממליץ הרב נחום רבינוביץ שליט"א, שיהודי אתיופיה ינהגו כפי שנהגו באתיופיה. קהילה שלא קיבלה על עצמה את הצומות, אינה צריכה לקבלם עתה בחזרתה לארץ הקודש. מהתלמוד ומדברי הראשונים עולה שהצומות תלויים בקבלת הציבור (ראש השנה יח). ועוד יש לדון במעמד הצומות היום, שאין עוד שעבוד מלכויות על ישראל, בעקבות דברי הרמב"ם שהצומות יתבטלו בימות המשיח (משנה תורה, סוף הלכות תעניות). לכן על יהודי אתיופיה לנהוג כפי שנהגו באתיופיה בכל הקשור לצומות. אבל בני הדור השני רשאים לשנות המנהג משיקולים חינוכיים או אישיים.

-
- ¹ מתוך הרמן, מעגל החגים.
- ² שולחן-ערוך אורח חיים תיז.
- ³ מתוך הרמן, מעגל החגים.
- ⁴ סנהדרין מב ע"א.
- ^v שפרבר, ד', מנהגי ישראל, חלק ד', ימי הפסח הראשונים אצל יהודי לוב, עמ' נז.
- ^{vi} מתוך הרמן, מעגל החגים.
- ^{vii} שם.
- ^{viii} הגדה מומלצת - הגדת אתיופיה, (עורך: מנחם ולדמן) ירושלים: תשע"א.
- ^{ix} מתוך הרמן, מעגל החגים.
- ^x בבלי, ראש השנה טז ע"א.
- ^{xi} שפרבר, ד', מנהגי ישראל, חלק א', שטיחת עשבים בבית הכנסת בשבועות, עמ' קיח.
- ^{xii} מתוך הרמן, מעגל החגים.
- ^{xiii} שם.
- ^{xiv} שם.
- ^{xv} שמות יב, טז.
- ^{xvi} משנה מגילה א, ה; ביצה ה, ב.
- ^{xvii} רמב"ם, משנה תורה, הלכות יום טוב א, ח.
- ^{xviii} שפרבר, ד', מנהגי ישראל, חלק א', בעניין אכילת בשר ושתיית יין ב"בין המצרים", עמ' קלח.
- ^{xix} על פי <http://www.yeshiva.org.il/midrash/Shiur.asp?id=3812>
- ^{xx} בנוגע לגילוח, אני נוהג שלא להתגלח משבעה-עשר בתמוז ועד תשעה באב.
- ^{xxi} מתוך הרמן, מעגל החגים.
- ^{xxii} שם.
- ^{xxiii} ויקרא רבה כט, א.
- ^{xxiv} קפלן, חמש הערות מתודולוגיות, פעמים.
- ^{xxv} מתוך הרמן, מעגל החגים.
- ^{xxvi} רמב"ם, משנה תורה, הלכות תשובה ג, ד.
- ^{xxvii} מתוך הרמן, מעגל החגים.
- ^{xxviii} שם.
- ^{xxix} שם.
- ^{xxx} משנה תורה, הלכות תשובה ב, ח.
- ^{xxxi} על פי <http://he.wikipedia.org/wiki>
- ^{xxxii} מתוך הרמן, מעגל החגים.
- ^{xxxiii} משנה תורה, הלכות תשובה ב, ז.
- ^{xxxiv} תענית ד, ח.
- ^{xxxv} על פי <http://he.wikipedia.org/wiki>
- ^{xxxvi} מתוך הרמן, מעגל החגים.
- ^{xxxvii} שם.
- ^{xxxviii} שם.
- ^{xxxix} שם.
- ^{xl} מדרש ויקרא רבה, ל, יב.
- ^{xli} על פי הרמן, מעגל החגים.
- ^{xlii} מתוך wikipedia.org/wiki
- ^{xliiii} נחמיה ח, ה-ו.
- ^{xliv} נחמיה ט, ג.

xliv יש בכך דמיון לחג השבועות, המתקיים 50 יום לאחר חג הפסח. בן-דור, שושנה, הסיגד של ביתא ישראל, חג חידוש הברית, האוניברסיטה העברית, תשמ"ה.

xlvi באופן דומה, ההכנות למעמד הר סיני כוללות את כיבוס הלבוש: "וקדשתם היום ומחר וכיבסו שמלותם" (שמות יט, י).

xlvii גם העלייה בימי קדם חייבה מסע ממושך לירושלים.

xlviii שפרבר, ד', מנהגי ישראל, חלק ד', תפילת משה ועניין פריסת הידיים בתפילה, עמ' עא.

lix שיר השירים רבה (וילנא), פרשה ז, ד"ה ב ד"א מה.

¹ מדרש זה הובא לידיעתני לראשונה מפי הרב ראם צפרי.

li מתוך הרמן, מעגל החגים.

lii שפרבר, ד', מנהגי ישראל, חלק ה', מאי חנוכה? עמ' א-יט; שפרבר, ד', מנהגי ישראל, חלק א', הדלקת נרות חנוכה

במנהג יהודי פרס, עמ' קסז.

liii מתוך הרמן, מעגל החגים.

liv מקבים ב' ד, יד-טו.

lv שו"ת רדב"ז חלק ז סימן ה.

lvi מתוך הרמן, מעגל החגים.

lvii קדמוניות היהודים יא, 292.

lviii מתוך הרמן, מעגל החגים.

lix ש.ם.

lx ש.ם.